

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійної роботи студентів і виконання
контрольної роботи з дисципліни
«МАКРОЕКОНОМІКА»
для студентів заочної форми навчання
Напрямок підготовки – 6.030601 «Менеджмент»

Одеса-2012

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійної роботи студентів і виконання
контрольної роботи з дисципліни
«МАКРОЕКОНОМІКА»
для студентів заочної форми навчання
Напрямок підготовки - 6.030601 «Менеджмент»

„Затверджено”

на засіданні робочої групи
«Заочна та післядипломна освіта»
Голова групи _____ Степаненко С.М.

УЗГОДЖЕНО

Декан заочного факультету
_____ Волошина О.В.

„Затверджено”

на засіданні кафедри
економіки природокористування
Протокол №__від____2012р.
Зав.кафедри Буркинський Б.В.

Одеса-2012

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійної роботи студентів і виконання
контрольної роботи з дисципліни
«МАКРОЕКОНОМІКА»
для студентів заочної форми навчання
Напрямок підготовки -6.030601 «Менеджмент»

„Затверджено”
на засіданні робочої групи методичної ради
«Заочна та післядипломна освіта»

Одеса-2012

Методичні вказівки до самостійної роботи студентів і виконання контрольної роботи з дисципліни «Макроекономіка». / Укладач :стар. викладач Плетос С. В.Кафедра економіки природокористування – Одеса, ОДЕКУ, 2012 р . – 80 с.

Методичні вказівки призначені для студентів II курсу заочної форми навчання за напрямом « Менеджмент».

Зміст

1. Загальна частина.....	5
1.1. Передмова.....	5
1.2. Програма дисципліни.....	6-7
1.3. Рекомендована література.....	8
2. Методичні вказівки до самостійної роботи студентів.....	9-69
3. Контрольна робота.	
3.1. Вимоги до написання та оформлення контрольної роботи ...	70
3.2. Варіанти контрольної роботи.	70-78
4. Організація контролю знань та вмінь.....	79-80
Базові нормативні знання і вміння	80

Загальна частина

Методичні вказівки призначені для надання допомоги студентам напрям підготовки «Менеджмент» при самостійній роботі з вивчення теоретичного матеріалу з дисципліни «Макроекономіка».

Методичні вказівки представлені по окремих темах робочої програми. Вони визначають основні теоретичні положення, якими повинен оволодіти студент. По кожній темі представлено план для написання контрольної роботи, відповідь на запитання плану для самостійної підготовки, задачі, розв'язання яких буде сприяти практичній реалізації отриманих знань.

Метою цих методичних рекомендацій є прагнення допомогти студенту-заочнику в його самостійному вивченні «Макроекономіки», показати зв'язок дисципліни з його майбутньою спеціальністю. Вивчення дисципліни базується на засадах знань, отриманих студентами з дисципліни „Основи економічної теорії”. Знання з «Макроекономіки» у подальшому будуть використовуватися при вивченні таких дисциплін як Мікроекономіка, Менеджмент, Маркетинг та ін. Навчальна дисципліна «Макроекономіка» починає вивчатися студентами на 2 - му курсі з читання установчої лекції, виконання контрольної роботи до початку екзаменаційної сесії, модульної контрольної роботи та лекцій перед іспитом з нормативної дисципліни.

Мета дисципліни – пізнання методологічних принципів макроекономічного аналізу економічної поведінки суб'єктів ринку.

Загальний обсяг навчального часу, що припадає на вивчення дисципліни - 178 годин, з них лекції – 12 години, практичні заняття – 6 годин, СРС - 160 годин, іспит.

В результаті вивчення дисципліни студенти повинні

Знати:

- основні макроекономічні поняття, моделі і види безробіття та інфляції;
- теорії сукупного попиту та сукупної пропозиції ;
- макроекономічні показники в системі національних рахунків;
- структуру державного бюджету;
- циклічні коливання в економіці;
- бюджетно-податкову політику;
- економічне зростання в країні та ін.

Вміти:

- визначити і графічно зобразити різні показники;
- розраховувати різні види безробіття;
- графічно зобразити криву інфляції попиту і пропозиції;
- аналізувати графічні моделі;
- підраховувати основні макроекономічні показники;
- проаналізувати економічну кризу в країні;
- побудувати графіки рівноваги попиту і пропозиції на ринку праці та ін.

Програма дисципліни

№П/П	Найменування тем
1	2
1	Макроекономіка : поняття, методи, теорії. Поняття макроекономіки. Макроекономічні моделі.
2	Макроекономічна модель кругообороту ресурсів, продуктів і доходів. Домашні господарства, підприємства, держава та іноземний сектор.
3	Макроекономічні показники в системі національних рахунків(СНР). Валовий внутрішній продукт (ВВП). Валовий національний дохід (ВНД) та інші.
4	Валовий внутрішній продукт (ВВП) - як основний показник системи національних рахунків. Номінальний і реальний ВВП.
5	Сукупний попит та його чинники. Основні нецінові фактори сукупного попиту.
6	Сукупна пропозиція та її чинники. Вплив нецінових факторів на сукупну пропозицію.
7	Макроекономічна рівновага. Модель "сукупний попит — сукупна пропозиція".
8	Інфляція: види, причини та соціально – економічні наслідки. Інфляція попиту і інфляція пропозиції.
9	Безробіття як ознака порушення макроекономічної рівноваги. Фрикційне, структурне, циклічне та ін. види безробіття.

10	Взаємозв'язок інфляції і безробіття. Крива Філіпса.
11	Ринок праці (робочої сили). Рівновага на ринку праці.
12	Економічне зростання та його показники. Фактори економічного зростання та показники його вимірювання.
13	Економічні (циклічні) коливання в економіці. Сучасні фази економічного циклу.
14	Бюджетна - податкова система та фіскальна політика держави. Види податків. Бюджетна система України. Крива Лаффера.
15	Грошово- кредитна та монетарна політика держави. Грошова маса та грошові агрегати.

Перелік наявних у бібліотеці університету базових підручників.

Основна

1. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка. Підручник. – К.: Знання, 2007. – 703 с.
2. Кулішов В.В. Макроекономіка: основи теорії і практики. Навчальний посібник. – Львів: «Магнолія плюс», 2004. – 256 с.
3. Базилінська О.Я. Макроекономіка. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 442 с.
4. Задоя А.О., Петруся Ю.Є. Макроекономіка. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 368 с.
5. Чухно А.А., Єщенко П.С., Климко Г.Н. «Основи економічної теорії». Підручник. Київ. Вища школа. 2001 р.

Додаткова

1. Агапова Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика. – М.: Издательство «Дело и Сервис», 2004. – 448 с.
2. Дорнбуш Р., Фішер С. Макроекономіка. – К.: Основи, 1996. – 816 с.
3. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономика: принципы, проблемы и политика. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
4. Селищев А.С. Макроэкономика. – СПб: Питер, 2001. – 448с.
5. Сакс Дж., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика. Глобальный подход. – М.: Дело, 1999. – 848с.

2. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Повчання по вивченню тем дисципліни.

До того як студент приступить до виконання контрольної роботи, він повинен вивчити теоретичний матеріал за відповідними темами, використовуючи наведені пояснення та вказівки, викладки деяких понять та рекомендовані літературні джерела. Необхідно окремо відповісти на питання для самоперевірки.

При вивченні питань звертатися до викладача та за електронною адресою кафедри economy@odeku.edu.ua.

1. Макроекономіка : поняття, методи, теорії.

Будь-яке суспільство вирішує для себе три основні проблеми: що виробляти (товар, який потрібен людям і в необхідному обсязі); як виробляти (рівень технології; якісно, щоб купили, за помірними цінами); для кого виробляти (хто може купити).

У цілому, для економіки важливо максимально виробляти, використовуючи при цьому мінімально ресурси. Основна економічна проблема: необмежені потреби людини і обмеженість виробничих ресурсів (праця, земля, будівлі, машини, сировина). Не в кожній країні є всі ресурси, тому одні країни експортують, а інші – імпортують сировину і продукцію. Для вирішення цієї проблеми необхідно професійно володіти економічною теорією (знаннями).

Макроекономіка — це наука, яка вивчає закономірності і механізм функціонування національної економіки як єдиного цілого.

Національна економіка — цілісна, інтегрована сукупність усіх господарчих суб'єктів та економічних зв'язків між ними, що встановлюються на основі загальнодержавного поділу праці. Це єдине економічне середовище, де взаємодіють всі суб'єкти економіки (домогосподарства, фірми, держава), галузеві та територіальні комплекси.

За своєю структурою національна економіка поділяється на дві великі сфери: **сферу матеріального виробництва** (галузі промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорт, зв'язок, торгівля тощо, в якій створюються матеріальні блага і послуги матеріального характеру); **сферу нематеріального виробництва** (наука, освіта, охорона здоров'я, культура), в якій створюються нематеріальні блага і послуги. Виробництво матеріальних і нематеріальних послуг становить **сферу послуг**.

Макроекономіка - це особливе визначення економіки держави, в межах якої вона представлена як єдиний великий ринок - макроринок, на якому взаємодіють один макровиробник (сукупний виробник) та один макроспоживач (сукупний споживач). Макроекономіка вивчає поведінку

економіки як єдиного цілого, дозволяє виявити позитивні та негативні фактори, які впливають на економічний добробут та економічне зростання держави. Основою макроекономічного аналізу є знання законів попиту та пропозиції, ціноутворення на ринку виробника і споживача товару та теорії економічної рівноваги на мікрорівні, тобто макроекономіка має тісні зв'язки з мікроекономікою.

У макроекономіці можна виділити два напрямки в залежності від галузі дослідження та застосування її результатів - позитивну та нормативну макроекономіку.

Позитивна макроекономіка орієнтована переважним чином на об'єктивне тлумачення, наукове пояснення, економічних процесів і явищ, побудову на їхній основі наукових гіпотез, виявлення закономірностей функціонування економічних систем. Позитивна гілка макроекономічної науки фіксує сталі погляди і положення, що впливають із спостережуваних фактів у їх найбільш прийнятній інтерпретації. Позитивна макроекономічна наука покликана, виходячи з накопичених знань і досвіду, відповідати на запитання, що є і що може бути в економіці. Всі підручники з економіки містять матеріали, що відносяться цілком до позитивної економіки. Основний продукт цієї частини економічної науки - знання, узагальнення, економічний аналіз, аналітичний прогноз.

Нормативна макроекономіка ставить перед собою більш практичне завдання - що повинно бути, як варто діяти, щоб досягти бажаних результатів. Вона оперує категоріями: „треба”, „необхідно”, „впливає”.

Макроекономіка як наука є теоретичною базою економічної політики держави. Але її практичне застосування ускладнюється тим, що вона представлена великою сукупністю конкуруючих між собою теоретичних доктрин. Кожна з них по-різному уявляє механізм функціонування економіки з ринковими відносинами і, в першу чергу, по-різному вбачає співвідношення між ринком і державою, подає протилежні рекомендації стосовно ролі держави в стабілізації економіки.

У системі макроекономічних теорій можна виділити декілька основних: **класична, кейнсіанська, монетариська, теорія економіки пропозиції, теорія раціональних очікувань.**

Історично макроекономічна наука була започаткована **класичною теорією**. Найбільш видатними представниками класичної теорії є **Адам Сміт, Давид Рікардо, Джеймс Мілль, Жан Батист Сей, Альфред Маршал, Артур Пігу, Леон Вальрас, Вільфредо Парето**. Прихильники класичної теорії вважають, що ринковий механізм здатний автоматично забезпечувати повну зайнятість без державного втручання в економіку, тобто повна зайнятість є нормою для економіки з ринковими відносинами. Вони визнають, що інколи на економіку можуть негативно впливати *зовнішні фактори*, такі як війни, політичні перевороти, засуха, біржові

крахи тощо, які тимчасово виводять її зі стану повної зайнятості. Проте здатність ринку до автоматичного саморегулювання є достатньою, щоб через деякий час знову відновити в економіці такий рівень виробництва, який відповідає умовам повної зайнятості. Це означає, що можливий відхід економіки від стану повної зайнятості, на думку представників класичної теорії, є не внутрішнім продуктом ринкової економіки, а лише результатом впливу на неї зовнішніх обставин.

Основні положення класичної теорії

- економіка по своїй природі є економікою досконалої конкуренції;
- ціни на товари і фактори виробництва в економіці абсолютно гнучкі, тобто, вони можуть змінюватися в короткостроковому періоді - зростати або знижуватися;
- економічні суб'єкти діють раціонально, виходячи із максимізації своєї вигоди;
- поділ економіки на два автономних сектори: грошовий і реальний. При цьому всі ринки реального сектора є рівноважними, а гроші не мають самостійної цінності і слугують для обігу та рахунку;
- економіка регулюється сама по собі, за рахунок гнучкості ціни, ставки відсотка і номінальної ставки заробітної платні;
- головна роль у моделі сукупний попит - сукупна пропозиція належить сукупній пропозиції;
- за умови, що рівновага на ринку праці встановлюється при повній зайнятості, сукупна пропозиція фіксується на рівні природного випуску (національного доходу повної зайнятості);
- обсяги пропозиції визначаються тільки діючими факторами виробництва, при цьому фактори є взаємозамінними.

Поділ економічної науки на макроекономіку і мікроекономіку став загальновизнаним після виходу в світ праці Дж. Кейнс „Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” (1936 р.), який став основоположником макроекономічної теорії - Кейнсіанська теорія (школа). Дж. Кейнс був першим, хто почав розглядати економіку як цілісну систему. Основні положення кейнсіанства можна інтерпретувати як повне заперечення постулатів класичної школи. На думку кейнсіанців, економіка представляється класиками як абстрактна „ідеальна” економіка, що не враховує реальних змін і процесів. Він уперше піддав конструктивній критиці класичну теорію макроекономічного регулювання, що панувала доти. На противагу класичній теорії ринкового саморегулювання і державного невтручання в економіку він запропонував альтернативну макроекономічну теорію, в основі якої лежить державне регулювання економіки. Це явище отримало в науці назву «кейнсіанської революції».

На відміну від класиків, прихильники кейнсіанської теорії відстоюють думку, що ринковий механізм самостійно не може гарантувати досягнення в економіці повної зайнятості. Вони

стверджують, що завдяки ринковим регуляторам економіка може бути зрівноважена, тобто в ній може забезпечуватися рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією, але водночас може існувати неповна зайнятість, вимушене безробіття та високий рівень інфляції. *Повна зайнятість за рахунок лише ринкових регуляторів — це не закономірність, а випадковість.* Для підтвердження цього положення кейнсіанці наводять кілька аргументів, які заперечують здатність ринкового механізму самозабезпечувати повну зайнятість.

Основні положення кейнсіанської теорії:

- економіка не є економікою досконалої конкуренції;
- ціни не є гнучкими в силу інституційних факторів (довгострокові договори) і особливостей поведінки економічних суб'єктів (грошових ілюзій);
- економічні суб'єкти діють з урахуванням суб'єктивних факторів, таких як традиції, умови середовища, психологія поведінки і т.п.;
- гроші - це добробут, вони мають самостійну цінність, що визначає механізм взаємодії грошового (фінансового) ринку із реальним сектором економіки;- всі ринки залежать один від одного, тобто, є взаємозамінними;
- ситуація повної зайнятості не характерна для економіки через особливості функціонування ринку праці;
- відсутність взаємозамінності факторів виробництва; - головна роль у моделі „сукупний попит - сукупна пропозиція" належить сукупному попиту;
- економіка не є саморегульованою і потребує активного державного регулювання.

Монетариська теорія є найрішучішим виступом проти кейнсіанської теорії. Засновником цієї теорії став **Мілтон Фрідман**. У літературі теорія дістала назву «контрреволюції Фрідмана». На відміну від кейнсіанців, які вважають, що для сучасного капіталізму характерним є внутрішня нестабільність, монетаристи дотримуються думки, що ринкова система є достатньо стійкою і здатна самостійно відновлювати економічну стабільність. Тому вони відкидають кейнсіанську ідею про необхідність державного втручання в економіку і відстоюють принципи вільної конкуренції. Якщо кейнсіанці спираються на рівняння сукупних витрат ($ВВП = СВ + ВІ + ДВ + ЧЕ$), де СВ - споживчі витрати, ВІ - валові інвестиції, ДВ – державні витрати, ЧЕ – чистий експорт, то в основі монетариської теорії лежить рівняння обміну, яке можна відобразити такою формулою: $M \cdot V = P \cdot Q$, де М — грошова маса; V- швидкість обертання грошей; Р — рівень цін; Q — реальний обсяг вироблених товарів та послуг. Згідно з монетариською теорією, головну роль у регулюванні економіки виконує грошово - кредитна, а не фіскальна політика. При цьому основним інструментом регулювання

економіки є гроші. Збільшуючи або зменшуючи грошову масу, держава може здійснювати регулюючий вплив на економічну активність. Отже, зміну швидкості обертання грошей можна передбачити і врахувати. За цих умов роль активного елементу монетариської формули відіграє грошова маса. Це означає, що між грошовою масою і номінальним ВВП ($P*Q$) існує пряма і передбачувана залежність. Завдяки цьому держава, здійснюючи цілеспрямовану грошову емісію, може впливати на грошову масу і в такий спосіб регулювати номінальний ВВП. Монетаристи роблять висновок : стабільний розвиток економіки можна забезпечити за умов стабільного збільшення грошової маси.

Суть **теорії економіки пропозиції** полягає в перенесенні акцентів з управління попитом на стимулювання сукупної пропозиції, зростання виробництва і зайнятості. Досвід показує, що сьогодні неможливо суворо дотримуватися лише кейнсіанської теорії, відповідно до якої фінансові засоби є головними, а гроші відіграють другорядну роль. І навпаки, буде помилкою, якщо віддавати перевагу тільки монетариській теорії, за якою гроші відіграють вирішальну роль. Світова практика засвідчує, що в процесі державного регулювання економіки найбільший ефект досягається лише за умов раціонального поєднання фінансової та грошово-кредитної політики.

Є сенс і в теорії економіки пропозиції, відповідно до якої ціни, зайнятість і безробіття залежать не просто від сукупного попиту, а від його співвідношення із сукупною пропозицією.

Питання для самоперевірки

- 1. Що вивчає і що є об'єктом макроекономіки?*
- 2. Дайте визначення поняття "національна економіка".*
- 3. Які існують головні макроекономічні школи?*
- 4. У чому полягає позитивна й нормативна функції макроекономіки?*
- 5. Що є предметом макроекономічного аналізу?*
- 6. Які вчені внесли значний вклад в макроекономіку?*

2. Макроекономічна модель кругообороту ресурсів, продуктів і доходів.

Основними суб'єктами економічних відношень є: **домашні господарства, підприємства, держава та іноземний сектор.**

У макроекономічних дослідженнях важливе місце займає держава, яка проводить свою економічну політику шляхом впливу на економічні відносини та корегування дій в залежності від типу економічної системи. Держава (уряд) виступає одним із суб'єктів ринку, активно діючою стороною, яка відстоює національні інтереси.

Домашні господарства, як основний споживач ринкової продукції, є власником факторів виробництва - праці, капіталу, землі, підприємницьких послуг. Взамін вони отримують від підприємств вартісний еквівалент фактора виробництва - заробітну плату, частина якої споживається, а

залишок іде на збереження; а також формують портфелі своїх активів (майно).

Підприємства поставляють продукцію на ринок товарів та послуг, одержуючи взамін їх грошовий еквівалент. Основними покупцями товарів та послуг є домашні господарства, які споживають значну частину товарів, продовжуючи рух фінансових ресурсів у вигляді споживацьких витрат.

Держава в особі різних бюджетних організацій взаємодіє з домашніми господарствами через податки, які вони отримують з індивідуальних доходів громадян і гарантують їм соціальний захист у вигляді пенсії, допомоги, стипендій, безкоштовної освіти та медичного обслуговування, розвиток науки і культури, національної безпеки, формування соціальної інфраструктури і т. п. Крім того, держава здійснює контроль за грошовою масою, емісією грошей.

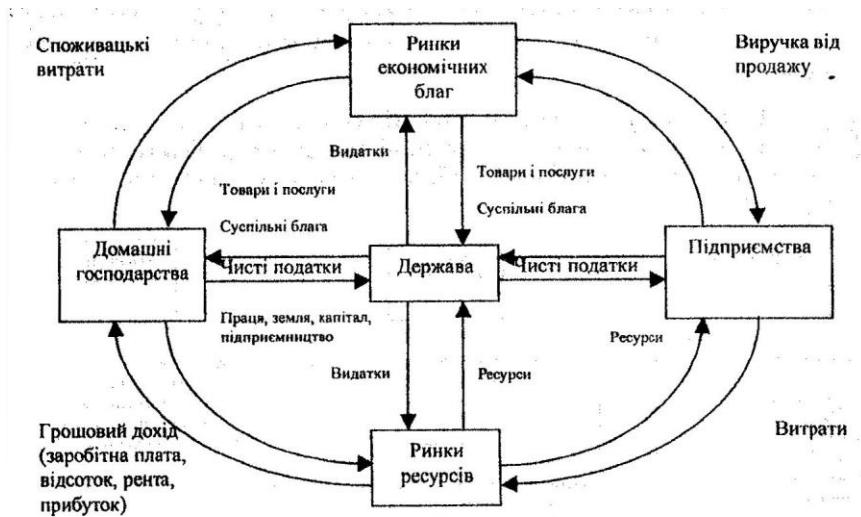
Як відомо, макроекономіка держави регулюється відносно не тільки закритої, але й відкритої економічної системи. Суб'єктом відкритої економічної системи виступає закордон (іноземний сектор), який являє собою сукупність всіх економічних суб'єктів, які мають постійне місце знаходження за межами держави, включаючи іноземні державні інститути.

Взаємодія іноземного сектора з економічними суб'єктами національної економіки здійснюється на основі зовнішньоекономічних зв'язків через взаємний обмін товарами і послугами, валютою та капіталом і враховується в моделях відкритої економіки. Різні макроекономічні моделі в тій чи іншій мірі є абстрактними, мають ряд припущень і спрощення, що обмежує їх використання. Але на основі макроекономічного моделювання можна одержати достатньо повне уявлення про характер дій, які відбуваються в економіці, зробити прогноз розвитку економіки, обґрунтувати рекомендації щодо економічної політики.

Пріоритетні напрямки економічної політики держави:

- дослідження рівноваги економічної системи в цілому; - досягнення стабільних та стійких темпів економічного зростання; - зайнятість населення і ефективне використання ресурсів; - стабільність грошового обігу та інформаційні процеси в суспільстві; - економічні функції держави (уряду), формування державного бюджету.

Спрощена схема взаємодії економічних агентів у національній економіці за участю держави в замкнутій економічній системі показано на рис 1.

Рис.1. Схема взаємодії економічних суб'єктів у національній економіці з участю держави.

МОДЕЛЬ КРУГООБІГУ: СКЛАД ТА РОЗРАХУНОК

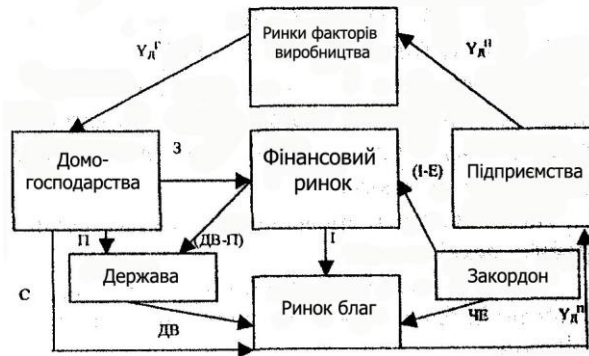
У результаті взаємовідносин, які складаються поміж макроекономічних суб'єктів у процесі виробництва, розподілу та споживання матеріальних благ і послуг, в економіці формуються стійкі грошові (фінансові) потоки, що складають у сукупності народногосподарський обіг доходів та видатків країни.

На рис. 2. показано схематичне відображення всіх основних грошових потоків, які взаємопов'язані та діють на трьох основних ринках: благ, факторів виробництва і фінансовому ринку. Макроекономічними суб'єктами цих ринків виступають домашні господарства, підприємства, держава і закордон.

Розглянемо взаємодії кожного суб'єкта кругообігу. На ринку факторів виробництва зустрічаються домогосподарства та підприємства. Підприємства реалізують за ринковими цінами блага, вироблені за допомогою одержаних від домашніх господарств факторів виробництва, і одержують від їхнього продажу дохід в розмірі $Y_d^п$ (умовний дохід підприємства).

Якщо всі одержані підприємствами доходи без залишків розділяються на факторні доходи, то від виробництва продажу факторів домашні господарства -одержують дохід в розмірі $Y_d^г$ (умовний дохід домогосподарств).

Домашні господарства із одержаного доходу відраховують державні податки в розмірі Π (податок), а розподілений дохід ($Y_d^p = Y_d^r - \Pi$) використовують на споживання (C) та заощадження ($З$).

Держава отримує від домашніх господарств податки в розмірі Π і проводить державні витрати (закупки) в розмірі $ДВ$. Взаємовідносини національної економіки із закордоном (іноземний сектор) відображаються:

- на ринку благ через показник чистого експорту ($ЧЕ = E - Ім$); - на фінансовому ринку через показник чистого фінансового експорту ($ЧФЕ = ФЕ - Ім$).

Взаємозв'язки між потоками видатків та доходів відображаються у бюджеті кожного макроекономічного суб'єкта. Бюджет буде збалансованим, якщо підсумкові значення відображених потоків будуть рівні між собою. Далі проводимо складання бюджетів усіх чотирьох макроекономічних суб'єктів. З метою спрощення розрахунків припустимо, що експорт і імпорт здійснюються безпосередньо між підприємствами, в результаті чого вітчизняні підприємства формують пропозиції як вітчизняних, так і імпортованих благ. Тоді бюджет підприємства можна розрахувати як: $Y_{дп} + Ім = C + I + ДВ + E$

Бюджет домашнього господарства: $Y_{дг} = C + \Pi + З$

Бюджет держави: $ДВ = \Pi + (ДВ - \Pi)$, де $(ДВ - \Pi)$ - дефіцит державного бюджету. Бюджет закордону (іноземний сектор): $Z = E + (Z - E)$, де $(Z - E)$ - сальдо торговельного балансу в умовах вільного руху фінансів $(Z - E) = ЧФЕ$.

Якщо бюджет є незбалансованим, то це свідчить, що у одного із суб'єктів відбулися зміни в майновому складі: розмір майна зменшився у випадку перевищення видатків над доходами та збільшився у випадку перевищення доходів над видатками. Якщо бюджети збалансовані, то на основі схеми кругообігу можна зробити деякі висновки. Увесь вироблений національний продукт буде спожитий, якщо пропозиція благ відповідає плановим виробкам усіх макроекономічних суб'єктів: $Y(СПР) = C + I + ДВ + ЧЕ$ (1)

Одержане значення виступає як основна макроекономічна тотожність і є базою для визначення умов рівноваги на ринку благ. Виходячи з того, що отримані факторні доходи за мінусом податків

домашні господарства спрямували на споживання та заощадження, одержимо : $Y_{др} = Y_{дг} - I_{еС} + Z$.(2)

Поєднуючи знамення (1) і (2), одержимо: $Z - I_{е} (ДВ-П) + ЧЕ$. (3)

Одержане значення (3) свідчить, що у збалансованій економіці перевищення заощаджень, над інвестиціями дорівнює сумі дефіциту державного бюджету і сальдо торговельного балансу. Крім того, кожний макроекономічний суб'єкт, який допускає перевищення видатків над доходами, повинен сплатити свої надлишкові видатки. Необхідно відмітити, що у реальній макроекономічній практиці в більшості країн абсолютним боржником є держава, а абсолютним кредитором виступають домашні господарства.

Питання для самоперевірки

1. Які процеси та явища пов'язують приватний сектор з державним?
2. Розкрийте зміст моделі кругообороту закритої економіки з участю держави?
3. Через які економічні явища національні економіки здійснюють зв'язок з закордонним сектором?
4. Дайте характеристику моделі кругообороту відкритої економіки.
5. Розкрийте економічний зміст тотожності: $I + G + E = T + S + Z$.
6. Зобразіть схематично просту та ускладнену моделі кругообороту в закритій приватній економіці.

3. Макроекономічні показники в системі національних рахунків(СНР).

У світовій практиці діють загальноприйняті економічні показники, які характеризують функціонування національної економіки за певний період часу, тобто свідчать про рівень економічного добробуту суспільства.

Для виявлення і зіставлення показників господарського життя країни (**темпи економічного зростання, - рівень і якість життя населення, - продуктивність праці та ефективність використання ресурсів**) використовується так звана система національних рахунків (СНР).

• **СНР** - це система міжнародно визнаних правил обліку економічної діяльності, що відображають усі макроекономічні зв'язки. Визначення таких показників дає можливість прийняти правильне рішення для забезпечення економічного зростання країни, повної зайнятості, стабільного рівня цін, збалансованого платіжного балансу.

Матеріальним результатом суспільного виробництва є створений **валовий (сукупний) продукт**. Загальний обсяг цього продукту, темпи його зростання характеризують економічний потенціал будь-якої країни, визначають можливості підвищення життєвого рівня населення.

Для виміру валового продукту, його кількісної оцінки використовують сукупність агрегованих макроекономічних показників, які утворюють **систему національних рахунків (СНР)**. Показники, що входять

до СНР, дають комплексну картину загального стану національної економіки і характеризують виробництво, розподіл і використання створеного валового продукту.

Сучасна СНР побудована за методологією, розробленою Статистичною комісією ООН і рекомендованою для країн з ринковою економікою. Основними показниками діючої СНР є: валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, чистий внутрішній продукт, національний дохід, особистий дохід, дохід кінцевого використання.

Така уніфікована (стандартизована) система показників дає можливість для зіставлення загального стану національних економік, порівняльного аналізу результатів їх економічного і соціального розвитку.

Система національних рахунків заснована на моделі кругообігу ресурсів, товарів і грошей.

Основні показники, які розраховуються на основі СНР:

- валовий випуск; валовий внутрішній продукт; чистий внутрішній продукт; валовий національний дохід; валовий наявний національний дохід; чистий національний дохід.

До похідних показників, які можуть бути розраховані на основі ВВП, відносять: **Валовий національний дохід (ВНД)** - це сума внутрішніх первинних доходів (ВВП) плюс чисті зовнішні первинні доходи (ЧПД_з), одержані резидентами даної країни від інших країн. ЧПД_з визначається як різниця між первинними доходами, які отримані від інших країн, і первинними доходами, які передані іншим країнам. Отже, ВНД відрізняється від ВВП на сальдо первинних доходів, отриманих з-за кордону і переданих за кордон.

Валовий наявний національний дохід (ВНД_н) дорівнює ВНД плюс чисті поточні зовнішні трансферти (ЧПТ_з), тобто різниця між поточними трансфертами (у грошовій і натуральних формах), отриманими з-за кордону і переданими за кордон. **Чистий національний дохід (ЧНД)** розраховують як різницю між ВНД і амортизацією. **Чистий наявний національний дохід (ЧНД_н)** створюється завдяки відрахуванню від ВНД_н споживання основного капіталу (амортизації). **Особистий дохід (ОД)** . Якщо від суми національного доходу відняти внески на соціальне страхування, сплачуваний податок на доходи підприємств, ту частину прибутку, що використовується на розширення виробництва, і додати трансфертні платежі, які включають виплати на соціальне страхування за старістю, від нещасних випадків, виплати безробітним, різноманітні виплати незаможним і непрацездатним, то отримуємо суму особистого доходу.

Особистий дохід - це грошовий прибуток працівника, що складається із зарплати і додаткових надходжень (дивіденди, проценти, рента, премії тощо).

Безподатковий дохід (ВД) або показник особистого безподаткового доходу - це різниця між особистим доходом (ОД) і особистими податками (ОП). Безподатковий дохід використовується на особисте споживання та заощадження.

Таким чином, багатство народу створюється працею і зусиллями усієї країни. Чим більший цей показник, тим більше найрізноманітніших предметів споживання, товарів і послуг є у користуванні людей.

Зростання національного доходу країни забезпечується багатьма факторами. Найважливіші з них: - *інноваційний розвиток матеріального виробництва і сфери послуг*, - *зростання продуктивності праці*, - *прискорення соціально-економічного прогресу*, - *розвиток експорту* тощо. Отже, ВВП є одним з найточніших показників оцінки економічного добробуту суспільства, мірою благополуччя.

На основі показника ВВП розраховується низка інших макроекономічних показників. Важливими серед них є такі: **Чистий внутрішній продукт (ЧВП)**- валовий внутрішній продукт за вирахуванням амортизації.

Валовий національний продукт (ВНП) — це сукупна вартість кінцевих продуктів, створених національним капіталом як на території країни, так і за кордоном упродовж року. Це найзагальніший показник, який охоплює кінцеві результати економічної діяльності всіх господарських одиниць у виробничій сфері та у сфері нематеріальних послуг. **Національний дохід (НД)**- сума факторних доходів, сукупність усіх доходів домогосподарств і підприємців на рівні національної економіки в цілому ($НД = W + R + i + P$).

Особистий дохід — це отриманий дохід, тобто частина національного доходу, до якої не включаються ті зароблені доходи, які не надходять до домашнього господарства, а саме: відрахування до Пенсійного фонду, на соціальне страхування, податок на прибуток корпорацій. З іншого боку, до особистого доходу входять трансферти, які за своєю сутністю не є заробленим доходом і не враховуються в національному доході.

Дохід кінцевого використання, який визначається шляхом відрахування від особистого доходу індивідуальних податків. **Дохід кінцевого використання** — це дохід, що залишається в особистому розпорядженні громадян і використовується ними на споживання та заощадження.

Питання для самоперевірки

1. Що таке система національних рахунків?
2. Які показники можна розрахувати за даними СНР?
3. Чому з СНР виключається проміжна продукція?
4. Чим відрізняється ВВП від ВНП? Як обчислити особистий, безподатковий та національний дохід?
5. Що потрібно знати, щоб розрахувати чистий національний продукт?
6. Проаналізуйте основні чинники зростання національного доходу України.

4. Валовий внутрішній продукт (ВВП) - як основний показник системи національних рахунків.

Основним показником СНР, що узагальнює результати функціонування національної економіки за певний період часу, є валовий внутрішній продукт.

Валовий випуск (ВВ) являє собою вартість усіх товарів та послуг, вироблених у державі за рік, в базових цінах. Валовий випуск включає в себе всі товари, вироблені резидентами країни, в тому числі і ті, які необхідні для виробництва інших товарів та послуг. Останні складають проміжне споживання, на відміну від кінцевого споживання.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) — це ринкова вартість усієї сукупності кінцевих товарів і послуг, вироблених у країні за певний проміжок часу, як правило за рік.

Оскільки ВВП - це реальне багатство держави, то забезпечення стабільного зростання ВВП є важливою ціллю економічної політики, і завдяки цьому: - *підвищуються реальні доходи господарств, а це свідчить про зростання рівня життя населення;*

- *збільшуються обсяги виробництва, що зумовлює до зниження безробіття;*

- *зростає зайнятість, відповідно зростають доходи, а з ними зростає і сукупний попит.*

Підрахунок та встановлення обсягів ВВП для економістів є певною проблемою, з огляду на те, що до фізичного показника ВВП не включають:

- *продукцію, що виробляється в домогосподарствах для власного споживання; товарообіг "чорного ринку" (тіньова економіка); обсяги бартерних операцій.*

У свою чергу, із ВВП виключають різні невиробничі операції, а саме: чисто фінансові операції та продаж товарів, які були у вжитку. До чисто фінансових операцій відносять: - *державні трансфертні платежі, включаючи виплати по соціальному захисту (пенсії, допомоги, страхування);* - *приватні трансфертні платежі - кошти, які передаються однією приватною особою іншій безкоштовно;* - *операції із цінними паперами, які не впливають на обсяги виробництва товарів та послуг.*

Товари, які були у вжитку, виключаються із ВВП, оскільки вони вже були включені до ВВП у рік свого виготовлення.

Слід враховувати, що всі товари і послуги поділяються на **кінцеві та проміжні**. Товари, що купуються для подальшої переробки або перепродажу, є **проміжними**, вони не купуються кінцевими споживачами і не враховуються у ВВП. До ВВП включається вартість тільки кінцевих продуктів, які виробляються і продаються для споживання та інвестицій. Статистики, розраховуючи ВВП, враховують у ньому тільки те, що носить назву додана вартість. **Додана вартість (ДВ)** — різниця між вартістю

вироблених товарів і послуг і вартістю матеріальних витрат на виробництво і реалізацію продукції.

Важливо враховувати, що в будь-якій економіці деяка частина факторів виробництва (а отже, і доходів на ці фактори) належить іноземним громадянам. Водночас громадяни цієї країни можуть отримувати частину доходів за її межами. У зв'язку з цим при вимірюванні результатів національного виробництва крім показника валового внутрішнього продукту враховують показник валового національного продукту.

Валовий внутрішній продукт враховує вартість річного обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених із ресурсів, розміщених у певній країні, незалежно від того, хто є їх власниками (громадяни цієї країни чи іноземці).

Способи розрахунку ВВП

Валовий внутрішній продукт обчислюється трьома методами.

1. *За сумою видатків на придбання товарів і послуг (за видатками — метод кінцевого споживання):* $Y = C + I + G + Xn$,

де Y — валовий внутрішній продукт; C — особисті споживчі видатки (витрати домашніх господарств на різноманітні товари і послуги: на хліб, цукор, одяг, побутову техніку, комунальні послуги тощо); I — валові приватні інвестиції (витрати підприємців на закупівлю машин, устаткування, будівництво, зміну запасів тощо); G — державні видатки (усі витрати держави, пов'язані з безпосереднім виробництвом товарів і послуг). *Трансфертні платежі* (виплати безробітним, інвалідам, пенсіонерам) не включаються до складу ВВП; Xn — чистий експорт (витрати іноземців, різниця між експортом (товарами і послугами, що виробляються в одній країні і продаються в іншій) та імпортом (товарами і послугами, що купуються певною країною в інших країнах)). Наведене рівняння називають основною тотожністю національних рахунків.

Із ВВП виключаються так звані непродуктивні грошові операції. По-перше, це чисто фінансові операції: державні трансфери (пенсії, грошова допомога малозабезпеченим, стипендії тощо); доходи від купівлі-продажу цінних паперів; приватні трансфери (допомога батьків дітям-студентам; багатих родичів бідним та ін.). Друга група непродуктивних операцій — продаж раніше вживаних речей. ВВП відображає рівень поточного виробництва, тому товари, вироблені раніше, до нього не включаються. Так само, якщо товар вироблено в поточному році, а через кілька днів після купівлі перепродано, ця грошова операція не враховується у ВВП, тому що виникне подвійний рахунок. Виключаються також із ВВП товари і послуги, вироблені для власного споживання виробника, тому що вони не супроводжуються грошовими операціями, а ВВП — це грошовий показник.

2. *За сумою доходів, отриманих у процесі виробництва товарів і послуг:*

$Y = W + R + i + P + A + T_n$, де Y — валовий внутрішній продукт; W — заробітна плата (грошова винагорода за працю робітників, службовців, а також додаткові виплати на соціальне забезпечення, соціальне страхування тощо); R — рентні платежі (доходи домашніх господарств від наданих в оренду землі, приміщень тощо); i — процент (виплати з грошового доходу приватного бізнесу постачальникам грошового капіталу); P — прибуток (доход некорпоративного підприємницького сектору і валовий прибуток корпорацій: дивіденди, податок на доходи корпорацій, нерозподілений прибуток корпорацій); A — амортизаційні відрахування (амортизація — це відрахування на придбання інвестиційних товарів, спожитих у процесі виробництва товарів і послуг протягом поточного року. Ця частина ВВП не витрачається на споживання, як інші види доходів, а використовується на заміну зношених протягом року машин, устаткування і будівель для того, щоб не погіршити вже існуючі умови виробництва); T_n — непрямі податки (податки на товари і послуги, що встановлюються у вигляді надбавки до ціни виробника: податок на додану вартість, акцизний збір, мито).

Слід враховувати, що відрахування на відновлення спожитого капіталу (A) і непрямі податки на бізнес (T_n) — це два види розподілу ВВП, не пов'язані з виплатою доходу.

Оскільки витрати одних економічних суб'єктів є водночас доходами інших, валовий внутрішній продукт, розрахований за сумою видатків, дорівнює валовому внутрішньому продукту, розрахованому за сумою доходів.

3. Метод доданої вартості (виробничий метод). ВВП, як зазначалось, є грошовою оцінкою всіх вироблених товарів і послуг у національній економіці протягом року. При цьому враховується тільки річний обсяг кінцевих товарів і послуг, вироблених на території певної країни. Для правильного обчислення ВВП необхідно враховувати всі продукти, виготовлені в певному році, але без повторного(подвійного) рахунку. Власне, вже в самому визначенні ВВП йдеться про кінцеві товари і послуги, які споживаються в межах домашніх господарств чи підприємств і не беруть участі у виробництві нових товарів і послуг, на відміну від проміжних товарів і послуг. Якщо до ВВП включити проміжні товари і послуги, неминуче отримаємо необ'єктивно завищену оцінку ВВП.

Включити повторний рахунок дає змогу додана вартість. Додану вартість визначають як різницю між обсягом виробленої продукції та поточними витратами на придбання сировини, матеріалів, палива, енергії, послуг в інших підприємств. Додана вартість становить ринкову ціну продуктів підприємства за вирахуванням ринкової ціни спожитої сировини і матеріалів, придбаних у постачальників. Отже, додана вартість — це те, що підприємство виплачує у вигляді відшкодування (оплата праці,

прибуток, відсоток) тим, хто працює на підприємстві, тим, хто володіє підприємством, і тим, хто вкладає свій капітал у підприємство.

Додана вартість включає такі складові, як вартість спожитого основного капіталу у вигляді річних амортизаційних відрахувань A_p , оплата праці до сплати податків і будь-яких внесків O_n , прибуток підприємств Π_n , відсоток позичкового капіталу V_{nk} рента P , непрямі податки на бізнес ПД_n .

Загальною сумою доданих вартостей, створених усіма підприємствами у країні, є ВВП, тобто ринковою оцінкою всіх вироблених товарів і послуг у суспільстві за рік. Отже, за виробничим методом, або методом доданої вартості, ВВП (ВНП) розраховують як суму ринкової вартості, доданої обробкою в господарських суб'єктах до вартості спожитих товарів і послуг. ВВП як загальна сума доданих вартостей, створених у суспільстві зазвичай протягом року (ВВП_{дв}) включає такі складові компоненти, як вартість спожитого основного капіталу A_p , оплата праці працівників і заробітна плата службовців до сплати податків і внесків різних видів O_n , прибуток підприємств Π_n , відсоток на позичковий капітал V_{nk} , рента P , непрямі податки ПД_n . $\text{ВВП}_{\text{дв}} = A_p + O_n + \Pi_n + V_{nk} + P + \text{ПД}_n$, або $\text{ВВП}_{\text{дв}} = \text{ДВ}$.

Отже, ВВП, обчислений за виробничим методом, є валовою доданою вартістю на економічній території країни в цінах виробництва.

Сучасна економіка має певні коливання обсягів виробництва, а тому купівельна спроможність грошової одиниці також змінюється, тобто також змінюється рівень цін. Тому економісти змушені боротися зі змінами грошового показника ВВП, поділяти його на номінальний і реальний, і застосовують при цьому два види цін: *номінальні (поточні) і реальні (постійні)*. ВВП - "якісно-кількісний" показник, тобто він може змінюватися якісно, так і кількісно. Для підрахунків у цьому випадку необхідно, щоб один із цих показників залишався незмінним. Таким незмінним вважають реальний ВВП. Тоді можливі два варіанта оцінювання: - *незмінна товарна одиниця змінює своє грошове визначення, що дозволяє співставити у часі та просторі зміну номінального ВВП;*
- *незмінна товарна одиниця не змінює грошового визначення, що дозволяє співставити у часі та просторі зміну реального ВВП.*

Необхідно враховувати, що перерахунок номінального ВВП в реальний є складною операцією через дві обставини: -*поява або відсутність відповідних товарів у фізичному складі ВВП базового року;*

- *неможливість помітити якісні зміни в товарах "базового" асортименту (особливо в міжнародному співставленні ВВП).*

Номінальний і реальний ВВП

Усі макроекономічні показники обчислюються в поточних цінах. **Поточні ціни** — це фактичні ціни того року, який є предметом обліку або аналізу. У зв'язку з цим рівень і динаміка ВВП залежать не лише від зміни обсягів національного виробництва, а й від зміни цін. Для того щоб

розмежувати вплив цих факторів, розрізняють номінальний і реальний ВВП.

Номінальний ВВП— річний обсяг кінцевих товарів і послуг, виражений в поточних цінах. **Реальний ВВП**— річний обсяг кінцевих товарів і послуг, виражений у постійних (незмінних) цінах, тобто в цінах базового року.

Для коригування грошового вираження ВВП з урахуванням динаміки цін використовують **дефлятор ВВП**.

Номінальний ВВП

$$\text{Дефлятор ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}} * 100\%,$$

звідси:

Номінальний ВВП

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Дефлятор ВВП}} * 100\%.$$

Оскільки реальний ВВП відображає ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених у країні за рік, і виміряну в постійних цінах (грошах, які мають незмінну купівельну спроможність), він є точнішим (порівняно з номінальним ВВП) показником функціонування національної економіки.

ВВП і добробут населення

Слід враховувати, що реальний ВВП вимірює обсяг сукупного виробництва і не відображає змін у рівні життя окремих громадян. Так, якщо кількість населення у країні швидко зростає, збільшення ВВП не є свідченням зростання доходів окремих людей. З цих причин обґрунтованішим показником рівня життя людей є обсяг ВВП *на душу населення*, а також зміни в реальному ВВП на душу населення.

Незважаючи на те, що розглянуті вимірники результатів національного виробництва є досить точними і дуже корисними індикаторами економічного стану країни, вони не дають повної картини добробуту суспільства, оскільки не враховують: -позаринкову діяльність (працю домогосподарок, роботу в домашньому господарстві тощо); - задоволення, яке люди отримують від роботи; - поліпшення якості продукції; - збільшення дозвіллевого часу; - зміни у структурі та розподілі сукупної продукції між окремими домашніми господарствами; - негативні економічні наслідки індустріального розвитку суспільства; - забруднення довкілля та ін.; - товари і послуги тіньової економіки.

Питання для самоперевірки

- 1.Що таке реальний ВВП та як його розрахувати? Поясніть, що таке проміжний продукт?
- 2.Назвіть методи розрахунку ВВП. Напишіть формулу розрахунку ВВП за доходами.
3. Які складники входять до ВВП, розрахованого за витратами? Дайте визначення доданої вартості.
4. Запропонуйте фактори підвищення макроекономічної ефективності.

5. Якщо українські громадяни працюють на приватних підприємствах в США, для якої країни це вигідно? Як це впливає на показники ВВП і ВНП України?

6. Яким чином потрібно аналізувати структуру ВВП?

5. Сукупний попит та його чинники.

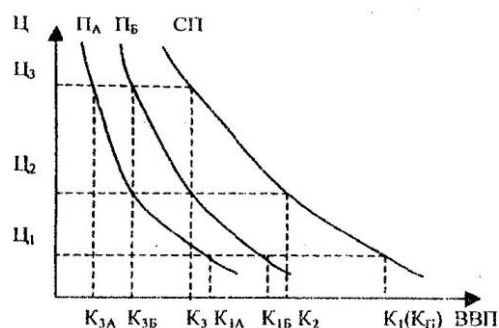
Макроекономічний аналіз рівноваги заснований на об'єднанні (агрегуванні) величезної кількості окремих ринків у єдиний ринок, який описується двома змінними: -загальним рівнем цін, який об'єднує усі ціни на окремі товари і послуги;

-реальним обсягом національного виробництва, який об'єднує рівноважні кількості усіх товарів і послуг.

Із змінами реального обсягу виробництва і загального рівня цін пов'язані зміни макроекономічної рівноваги, в основі яких завжди лежать зрушення, що відбуваються в сукупному попиті і сукупній пропозиції.

Оскільки завдання макроекономіки полягає в тому, щоб з'ясувати, як функціонує економічна система в цілому, нам необхідно розглянути дії економічних категорій: **сукупного попиту (СП)** і **сукупної пропозиції(СПр)**. **Сукупний попит (АБ)** відображає різні обсяги товарів і послуг, які вітчизняні споживачі, підприємства, держава та іноземні покупці разом готові купити за кожного можливого рівня цін.

Отже, **сукупний попит (СП)** - це модель, що представляє собою суму всіх індивідуальних попитів на кінцеві товари і послуги ВВП при можливому рівні цін. Крива сукупного попиту (**рис. 1.**) складається з кривих індивідуального попиту споживачів А, Б,... ($P_A, P_B, \dots$). Для ціни C_1 $K_1 = K_{1A} + K_{1B}$, також як і для ціни C_3 $K_3 = K_{3A} + K_{3B}$. Отже, збільшення кількості споживачів на ринку товарів завжди буде зміщувати криву попиту вправо і навпаки.

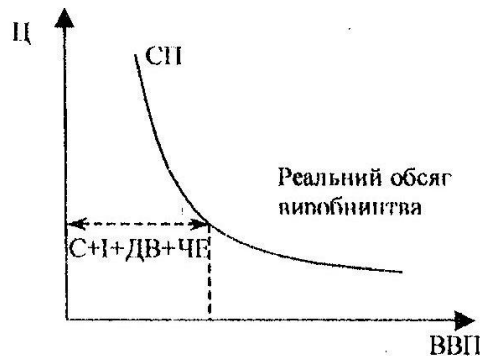

Рис 1. Побудова кривої сукупного попиту

Сукупний попит на відміну від ринкового попиту - більш складна економічна категорія, в масштабах суспільства він складається із чотирьох основних компонентів: *споживчі витрати (сукупний попит на товари і послуги - СВ)*, *споживання - С*; *інвестиційні витрати (попит на капітальне устаткування з боку підприємців) - І*; *державні витрати (державні закупки) - ДВ*; *чистий експорт (різниця між іноземним*

попитом на вітчизняні товари і вітчизняним попитом на іноземні товари, або різниця між експортом і імпортом) – ЧЕ ($E-Im$).

Модель сукупного попиту графічно може бути представлена у вигляді спадної лінії (має негативний нахил), яка характеризує залежність між обсягом споживацького реального ВВП і рівнем цін (рис. 2.).

Рис.2. Крива сукупного попиту

Вперше графічний метод дослідження залежності попиту від ціни запропонував англійський економіст *А.Маршалл* у роботі "*Принципи економіки*" яка була видана в 1890 році. *А. Маршалл* намагався дати відповідь на питання: при якому рівні ціни на ринку окремого товару встановиться рівновага? Це і змусило його вважати функцією ціну товару (C), а аргументом – величину попиту (K). З того часу в економіці використовують введене *А. Маршаллом* правило побудови кривих, коли вартісні показники відкладаються на вертикальній вісі, що в математичному плані не є коректним.

По вісі абсцис на графіку сукупного попиту береться не номінальний, тобто визначений в поточних цінах, а реальний продукт, запропонований покупцю на ринку в цінах базового року.

Динаміку кривої сукупного попиту (негативний нахил) можна пояснити впливом цілого ряду факторів, які поділяють на дві групи: **цінові і нецінові**

Цінові фактори діють таким чином, що змінюється обсяг сукупного попиту, і відбувається це на русі цієї кривої.

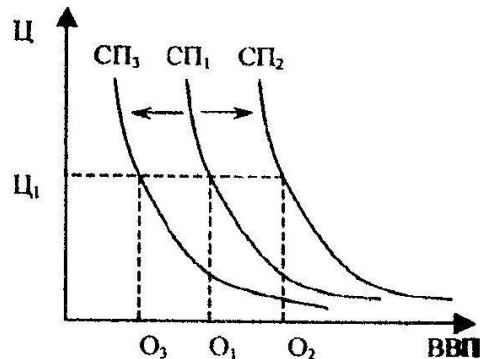
Цінові фактори (крім рівня цін), які впливають на динаміку обсягу сукупного попиту:

- **ефект відсоткової ставки** - це зростання рівня цін, яке призводить до збільшення попиту на гроші, що при незмінній грошовій масі викликає підвищення їх ціни, тобто відсоткової ставки, а останні знижують обсяги інвестицій (обсяги виробництва) і загальний рівень витрат в економіці;

- **ефект реального багатства** - це підвищення рівня цін, що викликає зниження реальної вартості фінансових активів із фіксованою ціною (акції, облігації, строкові депозити). Зниження реального багатства призводить до зменшення споживацького попиту, що і відображається в негативному нахилу кривої СП;

-ефект чистого експорту (імпортних закупок) - підвищення рівня цін викликає зменшення експорту країни і, відповідно, чистого експорту в цілому, внаслідок чого відбувається зниження загального обсягу витратів.

Нецінові фактори діють таким чином, що викликають зміни в характері сукупного попиту, і відбувається зміщення самої кривої СП в положення $СП_2$ чи $СП_3$, що також залежить від того, яким є вплив нецінового фактора (рис 3.).

Рис. 3. Вплив нецінових факторів на сукупний попит

Якщо цей вплив призводить до збільшення попиту, зміщення буде в напрямку $СП_2$. Дії протилежного характеру будуть призводити до зміщення кривої попиту в напрямку $СП_3$.

Основні нецінові фактори сукупного попиту:

- **зміни в споживчих витратах** - це зміни добробуту споживачів; очікування на зміни; зміни в розмірах заборгованості та податків;
- **зміни у витратах на інвестиції** - на ці зміни впливають: динаміка відсоткової ставки; перспективи одержання прибутку від вкладеного капіталу; рівень податків на підприємницьку діяльність; розвиток технології і ступінь використання виробничих потужностей;
- **зміни в державних видатках**, які, як правило, викладені політичними рішеннями керівництва держави (наприклад: монетарна політика НБУ);
- **зміни в світовій економіці (або чистого експорту)** залежать від: динаміки і рівня доходу в країні; валютного курсу національної грошової одиниці (зміцнення гривні відносно інших валют світу); політичних рішень держави.

Таким чином, крива сукупного попиту випробує вплив цінових (зміни його величини) і нецінових (зміни самого попиту) факторів.

Складові сукупного попиту: споживчий попит (С): попит домашніх господарств на відповідні товари і послуги; - інвестиційний попит (І): попит підприємців на товари і послуги виробничого призначення; - державний попит (G): попит на товари і послуги з боку держави; - чистий експорт (X_n)- попит іноземців на товари і послуги національного виробництва, різниця між експортом та імпортом. Таким чином: $AD = C + I + G + X_n$. Крива сукупного попиту відображає реальний обсяг усіх товарів і послуг, на які є попит з боку макроекономічних суб'єктів

(домашніх господарств, фірм, держави, іноземців) за кожного можливого рівня цін. Оскільки за інших незмінних умов падіння загального рівня цін призводить до збільшення кількості товарів і послуг, на які є попит, можна зробити висновок, що між загальним рівнем цін і величиною реального обсягу виробництва існує обернена (зворотна) залежність.

Тому крива AD у графічній моделі набуває вигляду спадної похилої лінії.

Для розуміння змін, які відбуваються в обсягах національного продукту, важливо розрізняти зміни сукупного попиту, викликані змінами загального рівня цін, і зміни сукупного попиту, зумовлені неціновими факторами.

Нецінові фактори зміщують криву праворуч, коли сукупний попит зростає, або ліворуч, коли сукупний попит зменшується.

Наприклад: за умов коли населення очікує підвищення реальних майбутніх доходів або коли фірми розраховують на вищі прибутки від інвестиційних проектів, сукупний попит зростає і крива зміщується праворуч.

Це зміщення показує, що за кожного рівня цін бажана кількість товарів і послуг буде більшою. І навпаки, за умов коли зростають ставки оподаткування особистих доходів і прибутку підприємств, сукупний попит зменшується і крива зміщується ліворуч.

Це означає, що макроекономічні суб'єкти бажають купувати менше товарів і послуг за кожного рівня цін.

Питання для самоперевірки

- 1. Дайте визначення сукупного попиту та вкажіть на його відмінності з однотоварним попитом.*
- 2. Які складові сукупного попиту ви знаєте? Охарактеризуйте формулу складових сукупного попиту.*
- 3. Розкрийте структуру сукупного попиту за суб'єктами та вплив на кожну зі складових сукупного попиту цінових та нецінових чинників.*
- 4. Дайте характеристику кривої сукупного попиту (AD) та розкрийте вплив на сукупний попит цінових та нецінових чинників.*
- 5. Назвіть можливі фактори змін у сукупному попиті.*

6. Сукупна пропозиція та її чинники.

Сукупна пропозиція (AS) — загальна кількість товарів і послуг, які можуть бути запропоновані за різного рівня цін. Як правило, AS прирівнюється до величини валового внутрішнього продукту (ВВП) або до величини національного доходу (НД).

Крива сукупної пропозиції (AS) показує реальний обсяг національного продукту, який буде виготовлений за кожного можливого рівня цін.

Оскільки за інших незмінних умов вищий рівень цін стимулює виробництво товарів і їх пропозицію, тоді як нижчий рівень цін зменшує

реальні обсяги виробництва, можна зробити висновок, що між рівнем цін і величиною ВВП існує пряма залежність.

Водночас зв'язок між рівнем цін та обсягами сукупної пропозиції залежить від часового інтервалу, який ми аналізуємо.

Сукупна пропозиція (СПр) складається із сукупності обсягів товару, що виробляється і пропонується до продажу всіма виробниками (продавцями) товару за відповідною ціною.

Крива сукупної пропозиції (рис. 1) складається із кривих індивідуальних пропозицій (Пра, Поб...СПр) і може бути визначена як: $K_1 = K_{1a} + K_{1b} + \dots$
 $K_2 = K_{2a} + K_{2b} + \dots$

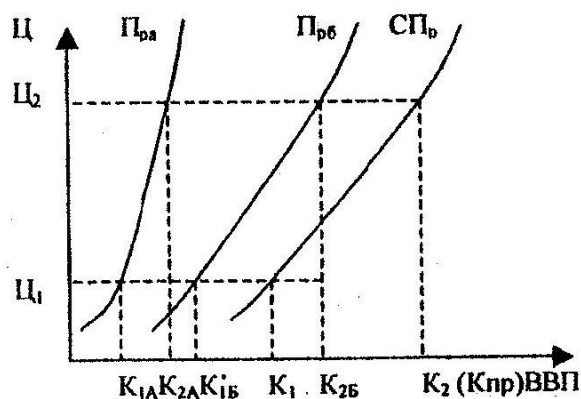

Рис. 1. Побудова сукупної пропозиції

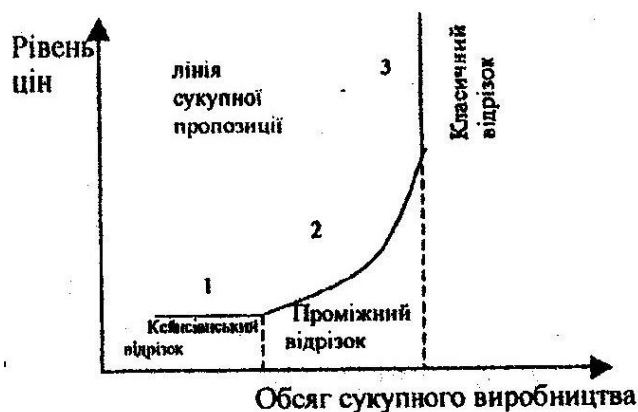

Рис. 2. Модель сукупної пропозиції

Таким чином, збільшення кількості виробників завжди зміщує криву сукупної пропозиції, тобто має позитивний нахил. Слід уточнити, що для сукупної пропозиції складаються абсциси лише тих індивідуальних виробництв, які мають можливість і бажання виробляти товар за даної ціни. Це зумовлює те, що крива сукупної пропозиції не завжди є плавною. Вона може складатися з окремих відрізків, прямих і кривих, які можуть з'єднуватися під різними кутами. В макроекономіці крива сукупного попиту має іншу форму побудови, ніж крива ринкової пропозиції(рис.2.)

Це можна пояснити тим, що в національній економіці можуть скластися різні ситуації: стан неповної зайнятості; стан, наближений до повної зайнятості; стан повної зайнятості. Ці ситуації на графіку мають відповідні відрізки, а саме: 1 - кейнсіанський (горизонтальний); 2 - проміжний; 3 - класичний (вертикальний). Особливістю кривої сукупної пропозиції є те, що вона відображає зміни середніх витрат виробництва (при повному або неповному обсязі виробництва) при даному рівні цін. Розглянемо кожний із відрізків і з'ясуємо, що вони характеризують.

Кейнсіанський відрізок. Горизонтальний відрізок сукупної пропозиції виникає, якщо фактичні зміни обсягу виробництва менші від його потенційно можливої зміни. Цей відрізок характеризує економіку спаду, депресії, тобто наявність невикористаних ресурсів (трудових, матеріальних, виробничих). Горизонтальний відрізок досконало був проаналізований Кейнсом на прикладі американської економіки періоду Великої депресії. Кейнсіанці вважають, що крива сукупної пропозиції зводиться переважно до горизонтального та проміжного відрізків, що свідчить про пріоритет в макроекономічному механізмі сукупного попиту (рис 2.).

Проміжний відрізок. Із графіка (рис.2.) видно, що приріст виробництва супроводжується відповідним зростанням рівня цін, тобто це характеризує те, що сукупна пропозиція на цьому відрізку відгукується тільки на такий ріст рівня цін, який компенсує ріст витрат виробництва.

Класичний відрізок. Це лінія кривої виробничих можливостей, тобто економіка досягає повного (потенційного) обсягу виробництва. Отже, в цій ситуації конкуренція між виробниками визначається в зростанні витрат виробництва (які призводять до зростання цін), а не в зростанні обсягу сукупного виробництва. Щодо робочої сили - це ситуація природного безробіття. Відрізок має назву "класичного" тому, що це втілення класичної економічної теорії повного використання ресурсів. Сучасні прибічники класичної школи, які віддають перевагу вертикальному відрізку, вважають, що динаміка сукупного попиту впливає тільки на рівень цін, не впливаючи на обсяг виробництва та зайнятості (рис. 4.).

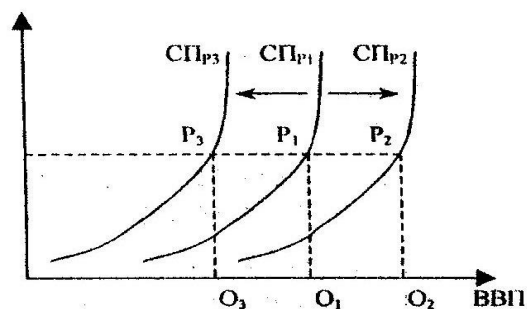

Рис. 4. Вплив нецінових факторів на сукупну пропозицію

Отже, якщо ми бажаємо збільшити обсяг виробництва, маневруючи сукупним попитом, ми не отримаємо бажаного результату.

Динаміка сукупної пропозиції відноситься до конкретного періоду часу і до конкретних умов. Умови, які впливають на вибір виробників (продавців), ми можемо віднести до **цінових і нецінових факторів сукупної пропозиції**. **Цінові фактори** діють таким чином, що змінюють обсяг сукупної пропозиції, що відображається в переміщенні впродовж кривої сукупної пропозиції. **Нецінові фактори** діють таким чином, що змінюють характер сукупної пропозиції, що відображається в зміщенні її кривої вправо або вліво.

Загалом, можна говорити про те, що величина сукупної пропозиції є функцією сукупності чинників (факторів), які впливають на обсяги виробництва на макроекономічному рівні:

$$СПр = f(Ці, Цір, T, Пп, Озр., Дп, Рз, О, ДРЕ, \dots).$$

Якщо змінюються нецінові фактори (сукупна пропозиція) на макрорівні, то змінюються також і середні витрати, або навпаки, тобто тут діє обернена залежність. Сукупна пропозиція та крива, яку вона прийматиме, залежить від характеру реальної поведінки економічних суб'єктів і умов економічної кон'юнктури.

У довгостроковому періоді крива *AS* є вертикальною лінією, оскільки в цьому часовому інтервалі обмеженням рівня сукупної пропозиції є якість і кількість наявних виробничих ресурсів і поточний стан технології.

У макроекономічних дослідженнях довгострокова крива сукупної пропозиції залежить від наявних в економіці ресурсів. Верхня межа *AS* відображає максимально можливий обсяг національного виробництва за умов повної зайнятості всіх ресурсів. *Цей рівень виробництва називають потенційним обсягом виробництва або обсягом виробництва при повній зайнятості*. Довгострокове економічне зростання, пов'язане з нарощуванням обсягів і поліпшенням якості виробничих ресурсів, удосконаленням технологій, уможливорює здатність економіки виробляти більшу кількість товарів і послуг, що призводить до зміщення кривої *AS* праворуч. Однак вона залишається вертикальною. Особливості *короткострокової кривої сукупної пропозиції*, пов'язані з тим, що вона відображає неоднаковий зв'язок між загальним рівнем цін і реальним обсягом виробництва за умов різного рівня зайнятості виробничих ресурсів.

Питання для самоперевірки

1. Що таке сукупна пропозиція *AS*?
2. Дайте характеристику короткострокової та довгострокової кривої *AS*.
3. Які чинники (цінові та нецінові) впливають на криву сукупної пропозиції *AS* у довгостроковому періоді?

4. Зобразіть графічно і дайте економічну інтерпретацію кривої сукупної пропозиції складної конфігурації.
5. На якому з відрізків кривої сукупної пропозиції не відбувається суттєвого зростання цін. Чому?

7. Макроекономічна рівновага.

Модель "сукупний попит — сукупна пропозиція "

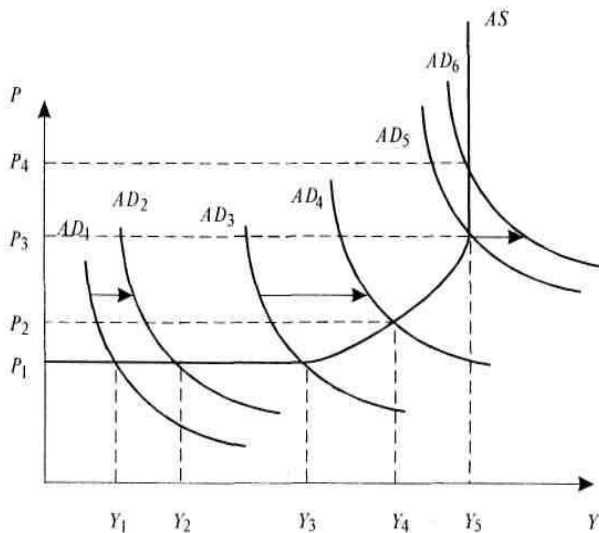
(AD і AS) є базовою для макроекономічної рівноваги.

Рівноважний рівень цін і рівноважний обсяг національного виробництва — стан економічної системи, за якого рівень цін на кінцеву продукцію і реальний обсяг національного виробництва встановлюються на основі рівності сукупного попиту і сукупної пропозиції. Тобто макроекономічна рівновага настає тоді, коли $AS = AD$.

Модель AS і AD використовують для аналізу короткострокових коливань в економіці. Точка перетину кривих AD і AS визначає рівноважний рівень цін і рівноважний обсяг національного виробництва. Водночас необхідно враховувати, що:

1. Зростання сукупного попиту (від AD_1 до AD_2) на горизонтальному відрізку кривої сукупної пропозиції збільшить реальний обсяг виробництва (від Y_1 до Y_2) без будь-якого зростання цін (P_1). За умов депресивного стану економіки, коли існує значне безробіття і незавантажені виробничі потужності, виробники можуть отримати необхідні ресурси за стабільними цінами, витрати виробництва при зростанні його обсягів не збільшуються і не чинять тиску на рівень цін.

2. Зростання сукупного попиту (від AD_3 до AD_4) на висхідному відрізку кривої сукупної пропозиції збільшить реальний обсяг виробництва (від Y_3 до Y_4) і рівноважний рівень цін (від P_1 , до P_2).

Рис. 1. Модель зміни макроекономічної рівноваги

3. Зростання сукупного попиту (від AD_5 до AD_6 на вертикальному відрізку кривої сукупної пропозиції) призведе до зростання загального рівня цін (від P_3 до P_4), а реальний обсяг національного виробництва залишається без змін на рівні повної зайнятості (Y_5). Абсолютно повне використання виробничих потужностей, праці та капіталу унеможливило зростання обсягів виробництва товарів і послуг незалежно від зростання сукупного попиту.

Зміни сукупної пропозиції також впливають на рівноважні обсяги національного виробництва. Зміщення кривої сукупної пропозиції за даного обсягу сукупного попиту праворуч (з положення AS_1 у AS_2) свідчить про економічне зростання та збільшення обсягів національного виробництва (від Y_1 до Y_2). Зміщення кривої пропозиції ліворуч (від AD_1 до AD_3) відображає зростання витрат виробництва на одиницю продукції і спричиняє зростання цін (від P_1 до P_3) та скорочення рівноважного обсягу національного виробництва (від Y_1 до Y_3).

Підсумовуючи дослідження базової моделі макроекономічної рівноваги, необхідно звернути увагу на те, що між AD і AS постійно виникають розбіжності. Спроможність ринкового механізму до відновлення ринкової рівноваги на умовах повної зайнятості не піддається часовому визначенню і може супроводжуватись значними економічними і соціальними втратами протягом тривалого періоду. Щоб скоротити час і зменшити втрати, необхідне державне регулювання економіки на макрорівні.

Сукупний попит і сукупна пропозиція кожна окремо характеризує свою сторону макроекономіки. Щоб зрозуміти, як діє макроекономічний ринок в цілому і як при цьому може бути витрачена вартість всіх товарів і послуг кінцевого споживання та сума доходів всіх економічних суб'єктів, або ВВП в цілому, потрібно розглянути взаємодію сукупного попиту і сукупної пропозиції, тобто необхідно, щоб сукупний попит дорівнював сукупній пропозиції – $C = CPr$ (рис 1)

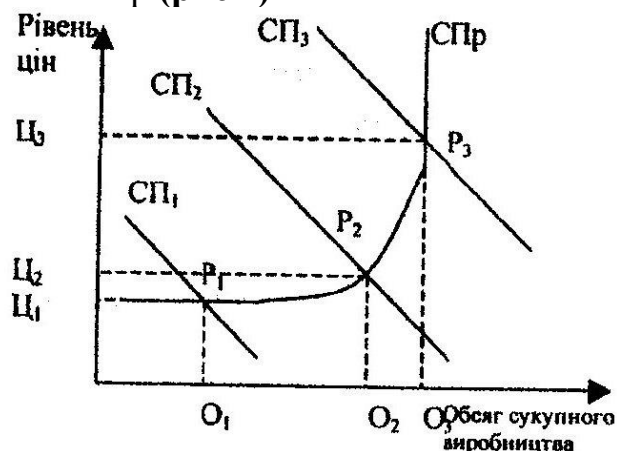
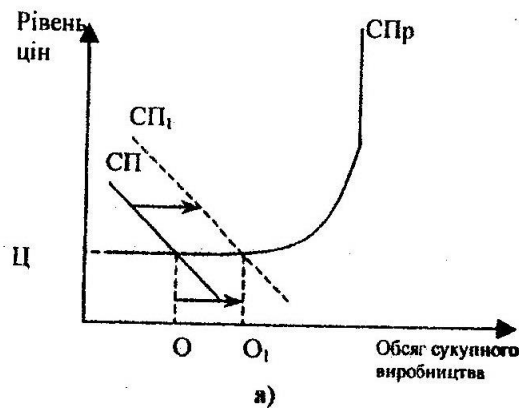

Рис. 2. Модель макроекономічної рівноваги

Враховуючи складну конфігурацію кривої сукупної пропозиції, можна припустити, що рівноважна ситуація може виникнути на кожному із відомих нам відрізків: **кейнсіанському** – P_1 ; **проміжному** – P_2 ; **класичному** – P_3 , Найбільш динамічним є сукупний попит, який швидко реагує на ті зміни, що відбуваються в економіці.

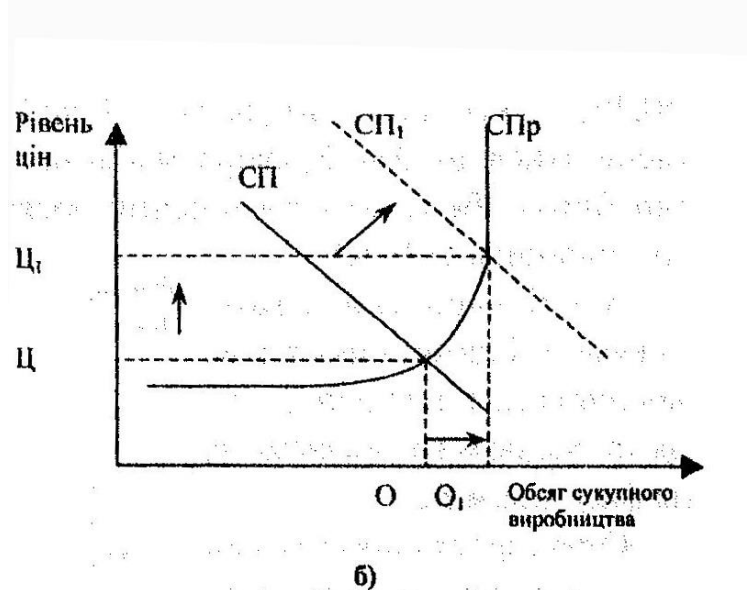
Зростання сукупного попиту на кривій сукупної пропозиції змінює точку рівноваги, а отже, змінюється обсяг національного виробництва, а відповідно, зайнятість населення і рівень цін. (рис. 2). Розглянемо послідовно, до яких наслідків призводить зростання сукупного попиту на кожному із відрізків.

На **кейнсіанському** відрізку зміна самого сукупного попиту призводить до змін рівноважного обсягу виробництва та зайнятості, але без підвищення рівня цін (рис. 2 а).

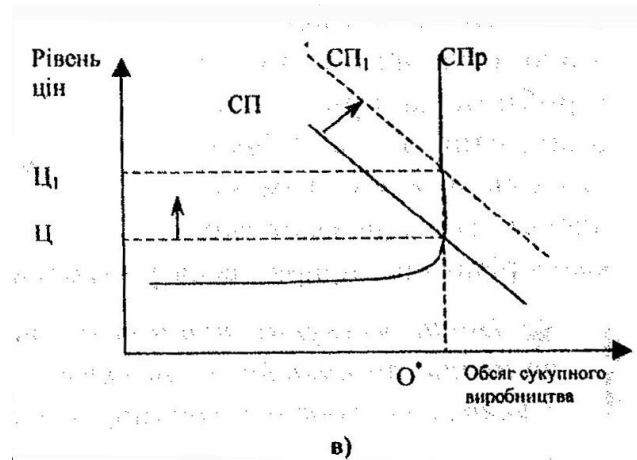

Зростання обсягу виробництва потребує залучення додаткової робочої сили.

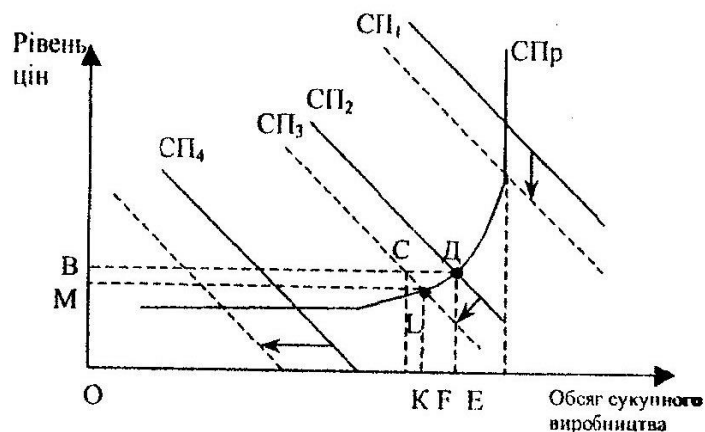
На **проміжному** відрізку зміна самого сукупного попиту призводить одночасно і до зростання рівня цін, і до приросту обсягу виробництва, при цьому відбувається також зростання зайнятості населення, але меншою мірою, ніж на кейнсіанському відрізку (рис 2 б.).

На *класичному* відрізку зміна самого сукупного попиту призводить тільки до зростання рівня цін, без приросту обсягу виробництва та зайнятості, тому що всі ресурси задіяні у виробництво (рис. 2 в.).

Рівновага в економіці відбувається не тільки при зростанні сукупного попиту, але і за умови падіння його, тобто, крива сукупного попиту зміщується вліво (рис. 3.).

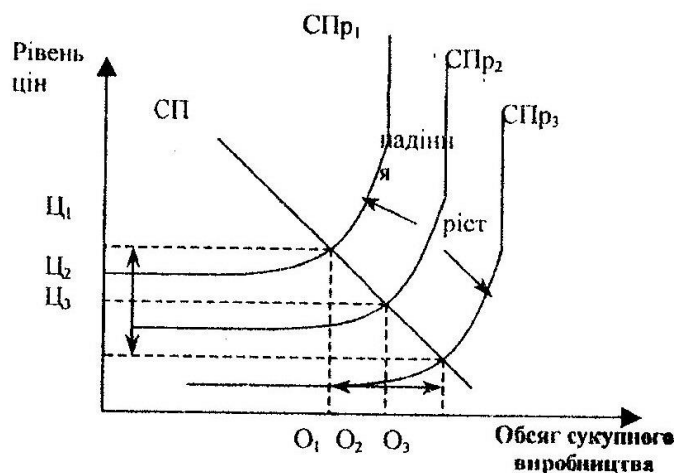
Рис. 3. Наслідки падіння сукупного попиту

Теоретично падіння сукупного попиту на класичному відрізку призводить до зниження рівня цін, при незмінному обсязі виробництва; на кейнсіанському - до зменшення тільки обсягу виробництва, при стабільності цін.

У практичній діяльності ці ситуації відсутні, тому що рівень цін, як правило, не знижується, а серед економістів ця несподіванка одержала назву "*ефект храповика*". Його пов'язують з тим, що падіння сукупного попиту потребує скорочення продажу обсягу сукупної пропозиції, яке дорівнює ціновому обсягу виробленої продукції. Таким чином, зростання сукупного попиту потенційно небезпечно тим, що, піднявши ціни на проміжному і класичному відрізках, він залишає їх на цьому зростаючому рівні при падінні сукупного попиту. Проаналізувати це можна також за даними графіка (рис.3.). Якщо реалізований обсяг сукупної пропозиції дорівнює ОВДЕ, а сукупний попит упав із СП₂ до СП₃, то сукупна

пропозиція повинна, зменшитися до OMLF; скоротивши при цьому обсяг виробництва до ОК, виробники зберігають зменшений обсяг сукупної пропозиції за таких же цін (площина OВСК).

А які наслідки можна очікувати від зміни (зростання, падіння) сукупної пропозиції? Цю ситуацію ми розглянемо на графіку **рис 4**.

Рис. 4. Наслідки зміни сукупної пропозиції

Отже, зростання сукупної пропозиції на всіх відрізках, тобто збільшення обсягу виробництва при тих же цінах, означає "подвійну" радість для економіки: відбувається одночасне зниження рівня цін і приріст обсягу виробництва.

Падіння сукупної пропозиції - це негативне явище: відбувається, **по-перше**, зростання цін,

по-друге, - скорочення обсягу виробництва, зайнятості, тобто в економіці має місце - **стагфляція**.

Висновок. Аналіз моделі сукупного попиту і сукупної пропозиції (СП-СП_р) показує, що закони ринкової рівноваги діють як на рівні окремих галузей, так і національної економіки в цілому.

Взаємодію сукупного попиту та сукупної пропозиції пояснює вплив основних сил, які діють в економіці, і визначає їх наслідки, особливо для двох перемінних: обсягу виробництва і рівня цін, та те, яку роль відіграє держава щодо забезпечення рівноваги національної економіки.

Питання для самоперевірки

1. Дайте графічну та математичну інтерпретацію рівноваги в моделі AD – AS
2. Поясніть доцільність(чи недоцільність) стимулювання сукупного попиту залежно від того, на якому відрізку крива AD перетинає криву AS.
3. Які існують варіанти порушення макроекономічної рівноваги?
4. Що станеться з реальним обсягом виробництва, якщо крива сукупного попиту переміститься, а крива сукупної пропозиції – ні?

5. Як вплине зрушення кривої AD на динаміку виробництва, зайнятість і рівень цін, якщо воно відбудеться на різних відрізках кривої пропозиції?

8. Інфляція: види, причини та соціально – економічні наслідки

"Під інфляцією, - пише М. Фрідмен - я розумію стійкий і безперервний ріст цін, який виступає завжди і всюди як грошовий феномен, викликаний надлишком грошей по відношенню до випуску продукції."

Таке монетаристське визначення припускає, що центр тяжіння інфляції знаходиться у сфері обігу і дає можливість обмеженого втручання держави у виробничий процес. У кейнсіанській теорії *"під інфляцією розуміють надлишковий попит, причини якого лежать на боці як пропозиції, так і попиту."*

Природа виникнення інфляції - невідповідність між обертанням товарної і грошової маси, породжувана частіше усього випуском в обіг надлишкових наявних і безготівкових грошей, не забезпечених товарами. У цьому випадку гроші не мають своєї номінальної цінності через відсутність еквівалентності за вартістю товарного покриття.

З рівня грошового обігу $GM \cdot Ш = Ц \cdot Q$ випливає, що ціна Ц товару, реалізованого за рік в обсязі Q, дорівнює $Ц = GM \cdot Ш / Q$ (GM - середня маса грошей в обігу, Ш - швидкість (число) оборотів, що обертаються за рік грошовою одиницею).

Зростання ціни спостерігається у випадку, коли темп росту грошової маси, що знаходиться в обігу, перевищує темп росту товарної маси і, тим більше, в умовах, коли маса росте, а товарна маса убуває в зв'язку зі спадом виробництва.

Тобто, інфляція по своїй природі означає знецінювання грошової одиниці, зменшення її купівельної спроможності.

* Інфляція - це підвищення загального рівня цін. У залежності від того, які форми приймає інфляційна нерівновага ринків, розрізняють відкриту і сховану (придушену) інфляцію .

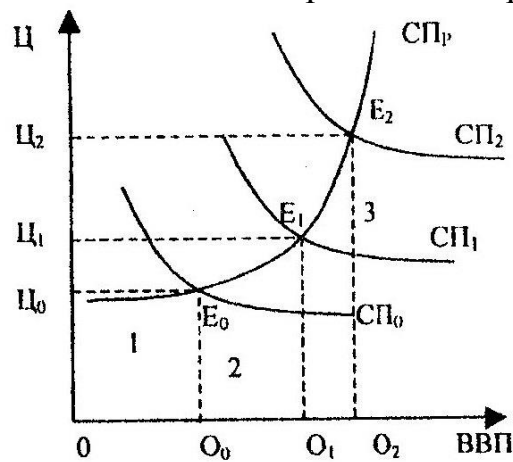
Так, більш-менш стабільні державні ціни на товари ще не свідчать про відсутність інфляції. Якщо виникає дефіцит товарів, має місце схована (придушена) інфляція. Це означає, що покупець не має гарантованої можливості придбати товари за офіційною ціною і найчастіше змушений купувати їх на "чорному" ринку за набагато високими цінами (до 1992 р. інфляція в Україні була схованою(придушеною).

В ринковій економіці інфляція носить відкритий (ціновий) характер. У залежності від темпу росту цін розрізняють три види відкритої інфляції:

повзучу, коли темп приросту не перевищує 5-10%, таку що галопує, і гіперінфляцію (ефект Танзі-Олівера).

Гіперінфляція - це період надзвичайно швидкого росту номінальної грошової маси, що викликає інфляцію, річна норма якої досягає 1000% і більше. Гіперінфляція породжується величезним бюджетним дефіцитом. В умовах гіперінфляції нормальні економічні відношення руйнуються. Вона прискорює фінансові крахи, викликає суспільно-політичний безлад. В Україні така ситуація була у 1993р., коли гіперінфляція досягла найвищого у світі показника -10256%. Економічна історія останнього століття дала нам приклади, коли інфляція відбувалася через падіння виробництва і зростання безробіття. Така ситуація одержала в економіці назву *стагфляції*.

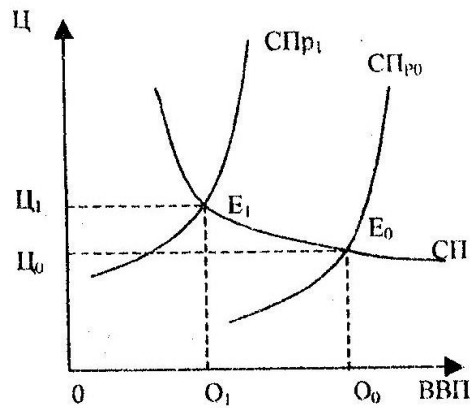
Відкрита інфляція може приймати форму *інфляції попиту* і *інфляції пропозиції*. **Інфляція попиту**. Підвищення цін може бути пояснено надлишковим попитом, коли всі наявні ресурси вже задіяні, подальший ріст попиту вже не може призвести до збільшення обсягу випуску товарів, але буде призводити до підвищення цін на вироблені товари (**Рис.1.**).

1- відсутня інфляція; 2 - передчасна інфляція; 3 - чиста інфляція.

Рис. 1. Інфляція попиту

Інфляція пропозиції. Іншою причиною виникнення інфляції є збільшення витрат на одиницю продукції. Підвищення витрат скорочує обсяг продукції, яку підприємства готові запропонувати при існуючому рівні цін. У результаті скорочується пропозиція товарів при попиті, що не змінився, і підвищується рівень цін. **Рис. 2**

Рис. 2. Інфляція пропозиції

Ми бачимо, що за цією схемою витрати, а не попит, роздувають ціни і є причинами інфляції. Два найбільш важливих джерела росту витрат - це подорожчання енергії і сировини, а також невідправдане підвищення заробітної плати. Інфляція вимірюється за допомогою такого макроекономічного показника, як *індекс цін*.

Рівень інфляції для даного року обчислюють таким чином. Розраховується індекс цін для даного року. Для цього вибирається базовий період (наприклад, за базу приймається попередній рік), для якого рівень цін приймається за 100 (беруться ціни визначеного набору товарів).

$$\text{Індекс цін для даного року} = \frac{\text{ціни поточного року}}{\text{ціни базового року}}$$

Найбільш поширеним є *індекс споживчих цін*. Це середньозважена зміна всіх цін на товари, включені до споживчого кошика. Зміна (підвищення) індексів цін у поточному році порівняно з попереднім указує на інфляцію, а показником її є *темп інфляції*.

Взагалі, проблема негативних наслідків інфляції полягає не в самій інфляції, а саме в її темпах. Індикатором правильного розуміння національної економіки і правильного управління нею, а відповідно, і інфляцією, буде неперевикнення інфляцією межі 5% (природний рівень) в рік при стабільних темпах економічного росту.

У залежності від показника темпів інфляції (зростання цін) розрізняють очікувану і неочікувану інфляцію. *Очікувана інфляція* - це інфляція, яка передбачається в очікуваннях і поведінці економічних суб'єктів до своєї реалізації, тобто населення в тій чи іншій мірі її сприймає. *Неочікувана інфляція* - це інфляція, яка є результатом непередбачених змін в економіці та їх наслідків для населення. При такій інфляції фактичний темп зростання рівня цін перевищує очікуваний. Наприклад: якщо очікуваний темп інфляції - 6,5% в рік, а фактичний склав 12,5% за цей же період, то непередбачений темп інфляції дорівнює 6%.

Інфляція, які б вона не приймала форми, види, типи негативно впливає на всі сфери життя суспільства, і тому її розглядають як соціальне зло.

Наслідки інфляції. Інфляція змінює реальне утримання відповідних прибутків. Щоб зрозуміти вплив інфляції на прибутки, необхідно уявити, що існує розходження між грошовим або номінальним прибутком і реальним прибутком. **Номінальний (грошовий) прибуток** - це кількість грошей, яку людина одержує у вигляді заробітної плати, ренти, відсотків або прибутку.

Реальний прибуток визначається кількістю товарів і послуг, що можна купити на суму номінального прибутку.

Якщо ваш номінальний прибуток буде збільшуватися більш швидкими темпами, ніж рівень цін, то ваш реальний прибуток підвищиться. І навпаки, якщо рівень цін буде зростати швидше, ніж ваш номінальний прибуток, то реальний прибуток зменшиться. Зміну реального прибутку можна визначити:

Зміни реального прибутку = зміни номінального прибутку - зміни рівня цін.

Питання для самоперевірки

1. Що треба розуміти під інфляцією? Яке підвищення цін не слід вважати інфляцією?
2. Які існують показники виміру інфляції? Назвіть види інфляції залежно від її темпів. Яка інфляція є найнебезпечнішою?
3. Що означають інфляційні очікування?
4. Покажіть на графіку, як виникає інфляція попиту і пропозиції.
5. Які чинники можуть спричинити інфляцію попиту? Напишіть рівняння Фішера. Назвіть негативні наслідки інфляції.
6. Що таке індексація доходів? Чи є цей засіб ефективним у боротьбі з інфляцією?

9. Безробіття як ознака порушення макроекономічної рівноваги

Рівень зайнятості і рівень безробіття є важливими макроекономічними параметрами, за якими оцінюють рівень використання трудових ресурсів та ефективність проведення економічної політики держави в цілому.

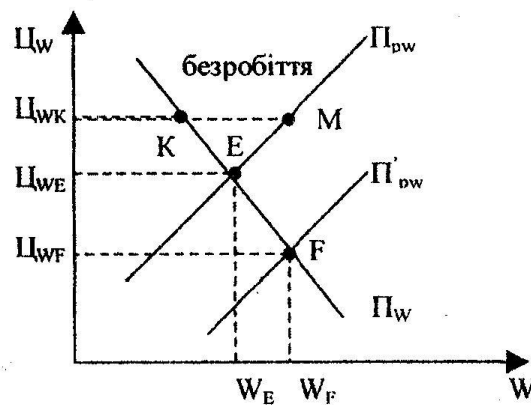
Повна зайнятість - це використання всіх наявних ресурсів для виробництва товарів і послуг, включаючи й такий ресурс як робоча сила.

Неповна зайнятість - це неспроможність національної економіки внаслідок певних обставин досягти належного обсягу виробництва товарів і послуг.

Використання трудових ресурсів у ринкових умовах зумовлює існування повної і неповної зайнятості і, відповідно, свідчить про рівень безробіття.

Показник неповної зайнятості є однією з головних причин нестабільності економічного розвитку за ринкових умов, тобто надмірного зростання показника безробіття.

Економісти по-різному пояснюють причини безробіття в ринковій економіці. В цілому можна виділити такі підходи до пояснення цього явища (безробіття): - надлишок народонаселення;- зростання органічної побудови капіталу (марксизм); - високий рівень заробітної плати (неокласики); і дефіцит сукупного попиту (кейнсіанство). Серед теорій неповної зайнятості і безробіття найбільшого поширення отримали неокласична і кейнсіанська концепції. Причиною неповної зайнятості, за неокласичною концепцією, є порушення рівноваги попиту і пропозиції на ринку праці внаслідок надмірного зростання ціни праці - ставок заробітної плати (рис. 1).

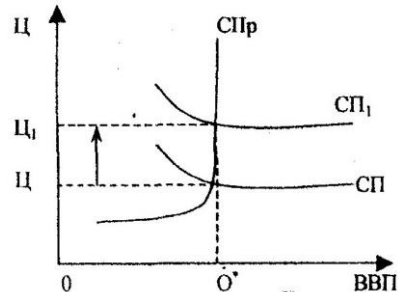
Рис. 1. Неокласична модель ринку праці

Неокласична модель ринку праці показує, що всі бажаючі працювати зможуть знайти роботу при умові рівноважної ставки заробітної плати $Ц_{WE}$. Якщо пропозиція праці зростає (зсув кривої $П_{pw}$ в положення $П'_{pw}$), то це призводить до зниження заробітної плати до $Ц_{wF}$ і рівновага на ринку праці буде знаходитися в точці F.

Таким чином, в неокласичній моделі ринкова економіка здатна використовувати всі трудові ресурси, однак лише за умови гнучкості заробітної плати. В кейнсіанській концепції зайнятості доводиться, що в ринковій економіці безробіття носить вимушений характер. На думку Кейнса, рівень зайнятості певним чином пов'язаний із обсягом ефективного попиту, а наявність неповної зайнятості, тобто безробіття, обумовлена обмеженістю попиту на товари. Тому потрібно постійно збільшувати сукупний попит, ефективний рівень якого може забезпечити повну зайнятість, у тому числі і за рахунок втручання держави.

Виходячи із визначення зайнятості, можемо відзначити, що в макроекономічній теорії стан "повна зайнятість" не охоплює всіх "ста відсотків працездатних", а в залежності від економічних процесів, які відбуваються в державі, безробіття поділяють на **фрикційне, структурне і циклічне**.

Фрикційне безробіття - можливість зміни роботи робітникам (добровільно), особам, які вперше ведуть пошук роботи, тому цей вид безробіття є короткочасним. **Структурне безробіття** - виникає під впливом макроекономічних факторів, тобто коли з'являються невідповідності між попитом на робочу силу і пропозицією праці (наприклад, технологічні зміни). **Рис. 2.**

Рис. 2. Зміна рівня під впливом зростання сукупного попиту при повній зайнятості

Структурне безробіття має більш тривалий характер на відміну від фрикційного безробіття. Фрикційне і структурне безробіття - неминучі форми для будь-якої економіки. Суму фрикційного і структурного безробіття економісти характеризують таким поняттям, як *природне безробіття* (М. Фрідмен, Е. Фелпс) резерв робочої сили, який здатний достатньо швидко здійснити міжгалузеві і міжрегіональні переміщення в залежності від потреб виробництва. Природний рівень безробіття повинен знаходитися у межах до 6%.

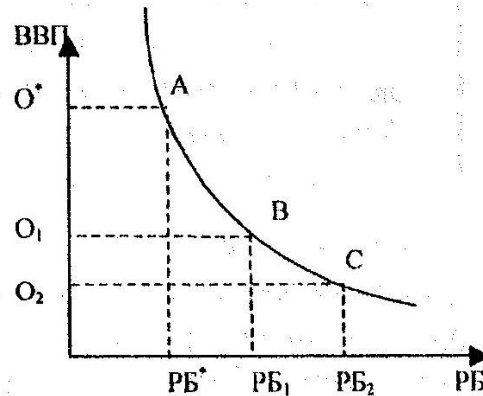
Безробіття на природному рівні бажане, тому що воно стримує інфляцію. В економіці з повною зайнятістю кожне коливання сукупного попиту (СП) обертається зростанням рівня цін, тому що виробництво не може адекватно відреагувати на зростаючий попит через відсутність ресурсів.

Циклічне безробіття - це безробіття, пов'язане із коливанням економічної кон'юнктури. На фазі кризи економіки попит на товари та послуги зменшується, що призводить до скорочення виробництва і зайнятості. І навпаки, на фазі піднесення зростає попит на споживчі і інвестиційні товари, а відповідно, і на робочу силу.

Рівень циклічного безробіття $R_{ЦБ}$ визначається як різниця між фактичним $R_{фб}$ та природним $R_{пб}$ рівнями безробіття. Присутність циклічного безробіття свідчить про те, що використання виробничих ресурсів є недостатнім, а тому сукупні витрати на товари і послуги скорочуються, а відповідно, зменшуються обсяги виробництва та зайнятість. Отже, циклічне безробіття є наслідком "дефіциту сукупного попиту".

Різниця між природним ВВП і фактичним ВВП створює так званий "кон'юнктурний розрив" (розрив ВВП) - стійкий зв'язок між величиною циклічного безробіття і розривом ВВП (А. Оукен). Встановлену залежність

називають *законом Оукена*, згідно з яким 1% перевищення фактичним безробіттям природного рівня безробіття викликає відставання (розрив) обсягу ВВП на 2,5%-3%. Іншими словами, якщо циклічне безробіття збільшується на 1%, фактичний ВВП відстає від ПРИРОДНОГО на 2,5%-3% (параметр не є однаковим для різних країн). Ці зміни можна розглянути на графіку(**рис.3.**)

Рис. 3. Крива А. Оукена

Виходячи із визначених видів безробіття, загальний рівень безробіття представляє собою відношення чисельності безробітних до чисельності робочої сили.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть ознаки, за якими визначають безробіття. Напишіть формулу вимірювання рівня безробіття.
2. Чому виникає структурне безробіття? Що таке приховане безробіття?
3. Назвіть наявні погляди на причини безробіття. Що таке "хронічне безробіття"?
4. Чому фрикційне та структурне безробіття є бажаними? Які негативні наслідки має безробіття?
5. Сформулюйте закон Оукена. Запропонуйте способи зниження рівня безробіття в Україні.
6. Назвіть інструменти політики зайнятості.

10. Взаємозв'язок інфляції і безробіття.

Сучасний розвиток економіки держави неможливо уявити без макроекономічних параметрів, особливо таких як темпи інфляції та рівень використання виробничого потенціалу, і в першу чергу, рівня зайнятості.

У короткостроковому періоді, в період економічної кризи, перед економістами виникає проблема вибору між боротьбою з інфляцією або безробіттям. *Безробіття та інфляція в макроекономіці – взаємопов'язані категорії. Особливо це проявляється в короткостроковому періоді в умовах зниження ВВП.*

З одного боку: при зниженні реального ВВП (або зниженні реальної пропозиції) повинен знижуватися і реальний рівень життя – реальний попит. Це визначається в зниженні реальної заробітної плати. Зниження

заробітної плати. Зниження заробітної плати в реальному житті дається дуже важко – воно «жорстке» (діяльність профспілок, зобов'язання підприємств перед своїми робітниками), але є можливість скоротити кількість робітників, які її одержують, що дасть можливість привести у відповідність до зниженої сукупної пропозиції сукупний попит.

Із другого боку: скорочення чисельності робітників і зростання безробіття – це негативний вибір.

Функціонально інфляція і безробіття взаємопов'язані сукупної пропозицією. Прослідкувати це можна завдяки використанню *кривої Філіпса* (новозеландський економіст, який на основі емпіричного аналізу вивів залежність, яка характеризує тісний зворотний зв'язок між щорічними відсотками, змінами номінальної заробітної плати, та часткою безробітних). Проблема ця лежить у площині кризової динаміки ВВП і найбільш виразно простежується при виборі оптимальної політики між інфляцією та безробіттям. Політика держави, направлена на балансування між рівнем інфляції і рівнем безробіття, може бути графічно представлена у вигляді кривої Філіпса (**рис.1**).

Проаналізуємо взаємозалежність інфляції та безробіття, їх динаміку за певних умов. Припустимо що вихідна економічна ситуація характеризується точкою A_1 , якій властивий темп інфляції Π_1 , та рівень безробіття R_1 . Безробіття, як бачимо перевищую природну норму. Пускаючи в хід інструменти макроекономічної політики, держава досягає зниження безробіття майже до межі R_{pb} . Саме ці інструменти є такими, що викликають неминуче короткострокове підвищення темпу інфляції до Π_2 .

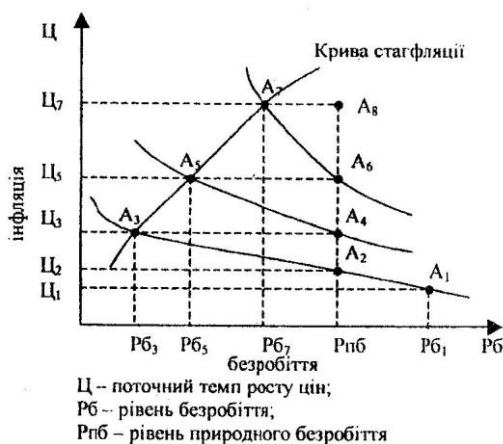
У ситуації, визначенні в точці A_2 , досягається природний рівень безробіття. Це свідчить про те, що держава повинна призупинити регулювання зайнятості і дати можливість здійснювати ринкові коливання в зоні точки R_{pb} . Головним завданням держави є підтримання темпу зростання цін на порівняно низькому рівні Π_2 за допомогою правильною грошової політики та інших відомих способів антиінфляційного регулювання.

У випадку, якщо держава продовжуватиме регулювання ринки робочої сили, нарощуючи пропозицію грошей, збільшуючи субсидії і дотації із бюджету, це призведе до зменшення безробіття до величини, яка значно нижча від природного рівня, але це призводить, у свою чергу, до того, що темп інфляції зростає до Π_3 , активізуючи інфляцію попиту.

Економічна ситуація, яка відображається точкою A_3 , відмічена прискореними адаптивними інфляційними очікуваннями. Працівники розлучаються з ілюзіями з приводу стабілізації інфляційного процесу, повністю визнавши, що інфляція скоротила їх реальні доходи і немає перспектив у майбутньому. Починається тиск в бік підвищення номінальної та реальної заробітної плати. Відбувається падіння попиту на працю з високою вартістю (високою заробітною платою), відповідно,

відбувається зростання безробіття, і ситуація в економіці буде характеризуватися точкою A_4 . Тут знову досягне природного рівня безробіття, але при значному зростанні темпу інфляції Π_3 .

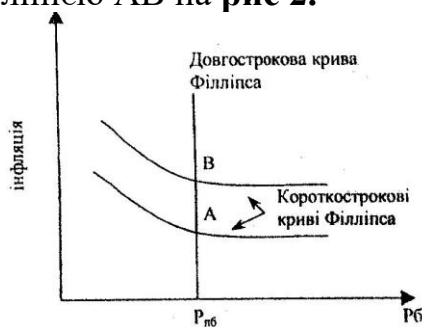
У точці A_4 ми бачимо, що попередні дії держави призвели лише до короткотермінового зниження безробіття і, в кінцевому результаті, посилили інфляцію. Рівень безробіття знизився з $R_{пб}$ до $R_{б3}$ тільки на короткостроковий період, після чого знову рухається вгору, до природної норми і, як видно із графіка *кривої Філіпса*, такий процес може бути нескінченим. Основне досягнення роботи *А. Філіпса* полягає у зробленому ним висновку, що зростання номінальної заробітної плати може співіснувати із певною величиною безробіття. (рис.1)

Рис. 1. Крива Філіпса

В довгостроковому періоді *крива Філіпса* трансформується в криву стагфляції, яка показує одночасне зростання інфляції та безробіття.

Отже, в довгостроковому періоді не існує альтернативності між рівнями інфляції та безробіття, а *крива Філіпса* набуває вигляду вертикальної лінії, що піднімається угору від природної норми безробіття, як показано вертикальною лінією АВ на рис 2.

Рис. 2. Крива Філіпса

Сучасна *крива Філіпса* відрізняється від розглянутої, *по-перше*, тим, що темпи зростання номінальної заробітної плати включають показник очікуваного темпу інфляції; *по-друге*, включають показники шоків (шокудар, потрясіння) змін пропозиції; *по-третє*, враховується, що економіка може виходити на рівень повної зайнятості (природний рівень безробіття) за будь-якого рівня інфляції. Це дало підставу опонентам

кейнсіанства - неокласикам і монетаристам зробити висновок про порушення зв'язку між безробіттям та інфляцією, відображеного *кривою Філіпса*, у довгостроковому періоді.

Сучасне кейнсіанство відкидає можливість для ринкової економіки самостійно (без державного втручання) встановити повну зайнятість і закликає до активного використання державної стабілізаційної політики щодо ринку праці.

Питання для самоперевірки

- 1. Який взаємозв'язок є між інфляцією попиту і рівнем безробіття?*
- 2. Що таке стагфляція і ламфляція?*
- 3. Назвіть основні соціально-економічні наслідки інфляції і безробіття в Україні?*
- 4. Зобразіть графічно інфляцію та безробіття взаємопов'язані сукупною пропозицією.*
- 5. Поясніть різні конфігурації кривої Філіпса.*
- 6. Побудуйте графік кривих Філіпса при різних інфляційних очікуваннях.*

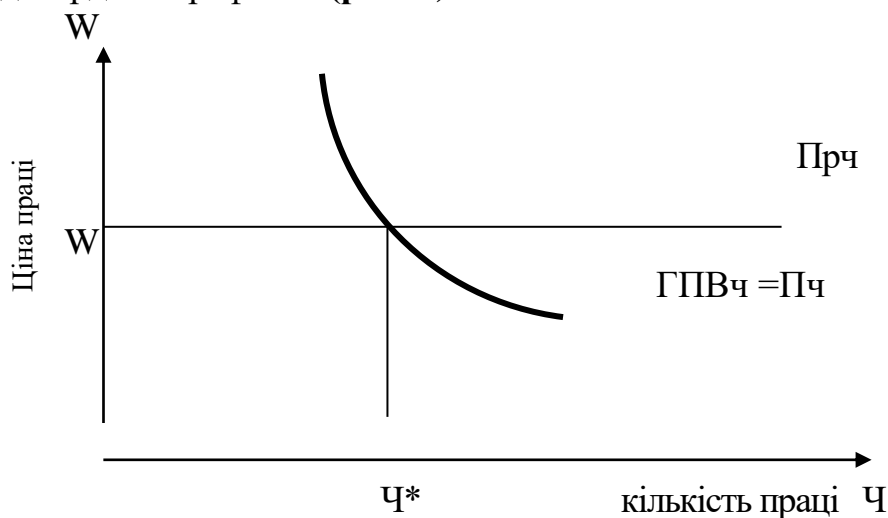
11. Ринок праці (робочої сили).

Ринок праці - це особлива сфера ринкових відносин, коли підприємці купують робочу силу, а домашні господарства в сукупності з підприємствами є продавцями, тобто робоча сила є товаром цього ринку. Неокласичний підхід, який є відображенням поглядів А.Сміта і базується на відомих постулатах класичної школи, виходить із того, що ринок праці, як і товарний ринок, функціонує на основі встановлення на ньому цінової рівноваги, яка може настати при умові повного продажу "товару праці". В якості регулятора виступають попит та пропозиція "товару праці", а його ціна - у формі заробітної плати (економічні суб'єкти орієнтуються не на номінальну, а на реальну ставку заробітної плати). В результаті цього ринок праці розглядається як саморегулююча система, а зайнятість - як повна.

Розглянемо неокласичну модель попиту на працю, яка побудова повністю на мікроекономічних основах. Підприємці пред'являють попит на працю у відповідності з формальними критеріями своєї вигоди, тобто бажаючи в заданих умовах одержати максимальний прибуток.

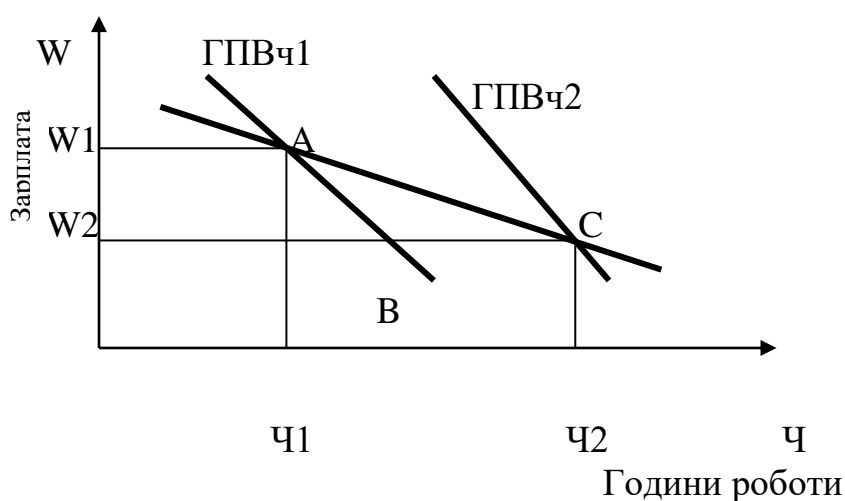
Підприємець може оптимізувати та регулювати чисельність робітників на підприємстві, використовуючи концепцію граничної доходності продуктивності праці за виручкою (ГПВ_ч). Яким би не був ринок готової продукції, гранична продуктивність за виручкою показує, скільки підприємство ладне заплатити, щоб найняти додаткову одиницю робочої сили (аналог короткострокового періоду). Якщо гранична продуктивність за виручкою менша, ніж тарифна ставка заробітної плати (W), підприємству слід звільнити частину робітників. Чисельність буде максимізувати прибуток тільки в тому випадку, якщо гранична

продуктивність праці дорівнює сумі заробітної плати: $ГПВ_{ч} = W$, що можна підтвердити графіком (рис. 1).

Рис.1. Умова максимізації прибутку в короткостроковому періоді.

При зниженні ставки реальної заробітної плати відбудеться справедливе підвищення зайнятості, а при зростанні ставки заробітної плати зайнятість знижується. Отже, в короткостроковому періоді попит на працю може змінюватися тільки внаслідок зміни ставки реальної заробітної плати. Якщо підприємство одночасно використовує два і більше ресурсів (аналог довгострокового періоду), проблема визначення кількості ресурсів дещо ускладнюється. Зниження ставки заробітної плати потребує збільшення кількості робочої сили, якщо капітальні вкладення залишаються без зміни. Але зміна витрат виробництва призведе до зростання обсягу виробництва, а отже, і збільшення капітальних вкладень для розширення обсягу виробництва. Це веде до зміщення кривої $ГПВ_{ч}$ вправо, що, в свою чергу, викличе зростання попиту на працю – зростає зайнятість (рис. 2.).

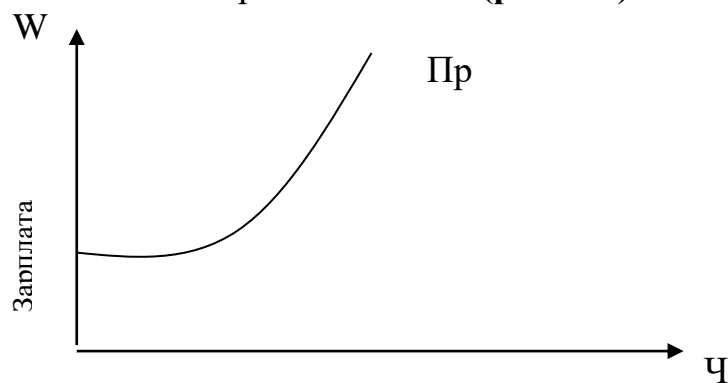

Рис.2. Крива попиту на працю

Поки тарифна ставка була W_1 підприємство витрачало $Ч_1$ годин праці. Зниження ставки до W_2 призводить до більшого використання праці, її потрібно в розмірі $Ч_2$, що визначається точкою C на кривій $ГПВ_{ч_2}$, а не точкою B на кривій $ГПВ_{ч_1}$, тобто має місце зсув кривої $ГПВ_{ч}$ з положення 1 у положення 2. Точки A і C будуть визначати криву попиту підприємства на працю ($П_{ч}$) за змінних обох ресурсів. Крива попиту на працю більш еластична, ніж обидві криві граничну продуктивності праці за виручкою, які не передбачають змін в кількості використововуваного обладнання. Тобто еластичність попиту на працю зростає і капітал стає змінним фактором. Це пояснюється тим, підприємство може замінити капітал працею у виробничому процесі. Для того, щоб визначити сукупний (ринковий) попит на такий ресурс як праця, потрібно спочатку визначити попит на працю в кожній із галузей і потім почленно скласти криві попиту галузей на працю.

Пропозиція праці знаходиться в прямій залежності від ставки реальної заробітної плати, при цьому пропозиція праці абсолютно еластична до зміни ставки заробітної плати (рис. 3а.).

а) Кількість праці

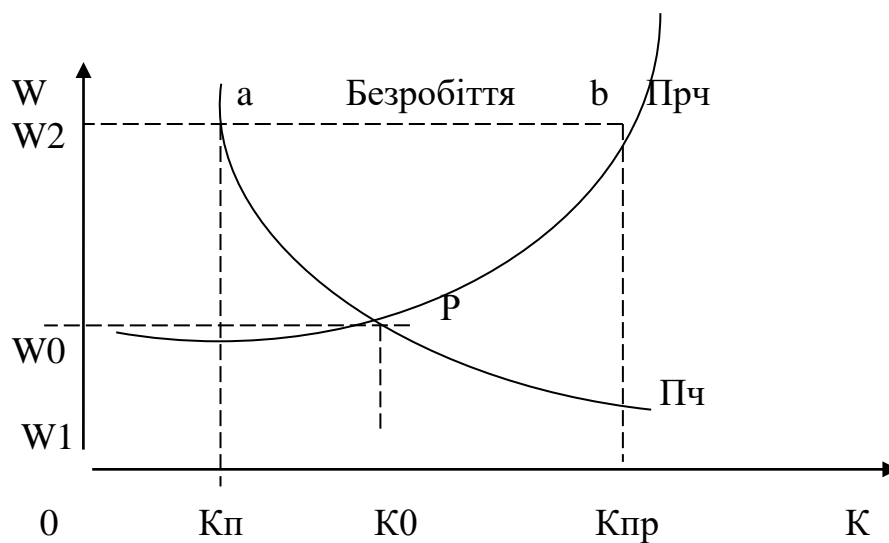
На мотивацію поведінки окремого суб'єкта на ринку праці впливає його бажання зробити деякий оптимальний вибір між працею та дозвіллям, завдяки чому буде також змінюватися пропозиція праці. Йдеться про два ефекти, що діють у протилежному напрямку: ефект заміщення і ефект доходу. **Ефект заміщення (заміни)** виникає тоді, коли при високій заробітній платі створюються стимули для зростання робочого часу і зайнятості, викликає збільшення пропозиції праці. **Ефект доходу** виникає, коли дуже висока заробітна плата розглядається як джерело розширення свого дозвілля (вільного часу). Зростання вільного часу зменшує пропозицію праці. Дія цих ефектів відображена на (рис 3 б).

Так, для досягнення заробітною платою значення W_1 в точці А, діє тільки ефект заміни, тобто зростання заробітної плати веде до підвищення пропозиції праці; у проміжку між точками А і В, коли заробітна плата W_1 зростає до W_2 , діють два ефекта, а після досягнення заробітною платою значення W_2 в точці В діє тільки ефект доходу, тому при високій заробітній платі з'явилася потреба у вільному часі, що викликає зниження пропозиції праці. Оскільки пропозиція праці залежить від ставки реальної заробітної плати, то зростання цін призводить до зниження реальної заробітної плати, і відповідно, пропозиції праці.

Стан рівноваги ринку праці визначається рівноважною ціною праці (рівноважною ставкою заробітної плати), яка збалансовує попит на працю та її пропозицію, визначаючи рівноважний рівень зайнятості даного виду праці. Ситуація рівноваги ринку праці відображена на **рис. 4**, де W_0 - рівноважна ставка заробітної плати (ціни праці), K_0 - рівноважний обсяг зайнятості, $\Pi_{\text{ч}}$ - графік попиту на працю, $\text{Пр}_{\text{ч}}$ - графік пропозиції праці.

Точка Р - точка рівноваги даного ринку. Однак рівновага забезпечується мінімально можливою ставкою заробітної плати W_0 . Якщо її рівень опуститься нижче, підприємства зіштовхнуться із проблемою величезної нестачі працівників, а обсяг виробництва в економіці, якщо ціна праці зменшилась в усіх сегментах ринку праці, катастрофічно впаде. А за рівня W_1 теоретично не знайдеться жодного працівника на ринку, який взагалі згодився би працювати - пропозиції праці не існуватиме взагалі. Але, якщо ставка заробітної плати підніметься, скажімо, до рівня W_2 , виникає протилежна ринкова ситуація. Кількість пропонованої праці при цьому ($K_{\text{пр}}$) буде значно перевищувати попит на неї ($K_{\text{п}}$), а різниця між пропозицією і попитом покаже кількість запропонованої праці, що не знайшла застосування (лінія ab). В економіці внаслідок цього виникає безробіття.

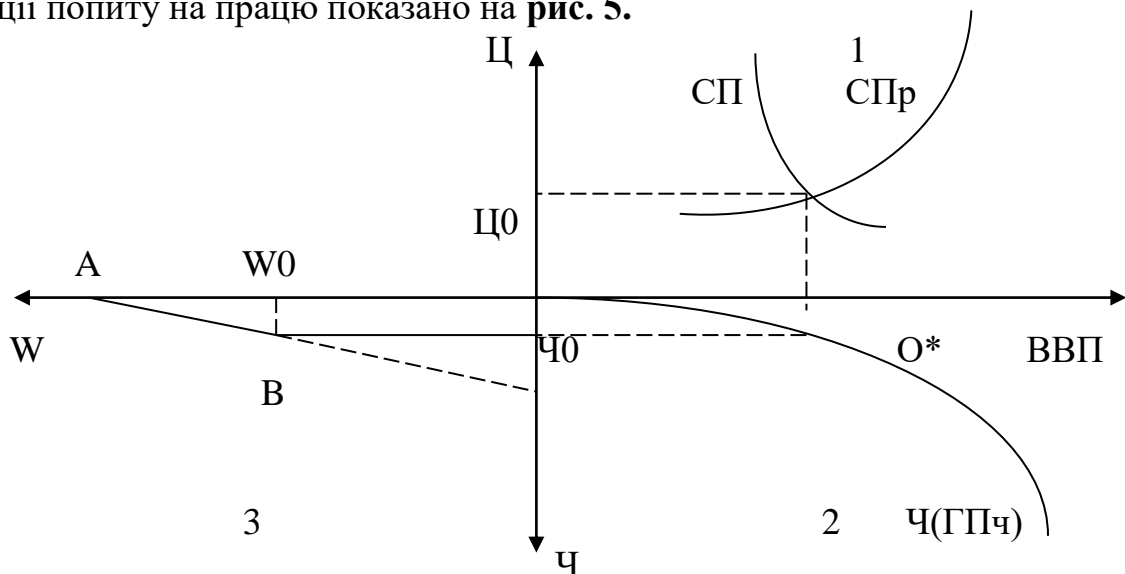

Рис. 4. Рівновага на ринку праці в неокласичній моделі

Однак перевищення заробітною платою її рівноважного рівня не може продовжуватись надто довго: під впливом зменшення попиту на працю відбудеться зниження ставки заробітної плати до рівноважного рівня і навіть нижче - завдяки існуванню надлишкової пропозиції праці. Згодом рівень заробітної плати підвищиться до рівноважного рівня під дією ринкового конкурентного механізму. Коливальний характер досягнення рівноваги ринку праці свідчить про її нестійкість: рівновага легко втрачається під впливом різних причин, хоча ринковий механізм прагне повернути ринок праці до стану стійкої рівноваги і повної зайнятості. *Важливий висновок*, який витікає із неокласичної моделі функціонування ринку праці, полягає в тому, що якщо домогосподарства і підприємства реалізували свої плани купівлі та продажу праці, то в економіці тим сам визначиться рівень AS, відповідно обсягу національного виробництва. Отже, у системі національних ринків ринок праці в неокласичній моделі відіграє домінуючу роль. При цьому, оскільки на ринку праці завжди встановлюється повна зайнятість, AS буде фіксованою відносно природного рівня (НД повної зайнятості). **РИНОК ПРАЦІ: КЕЙНСІАНСЬКА МОДЕЛЬ ЗАЙНЯТОСТІ**

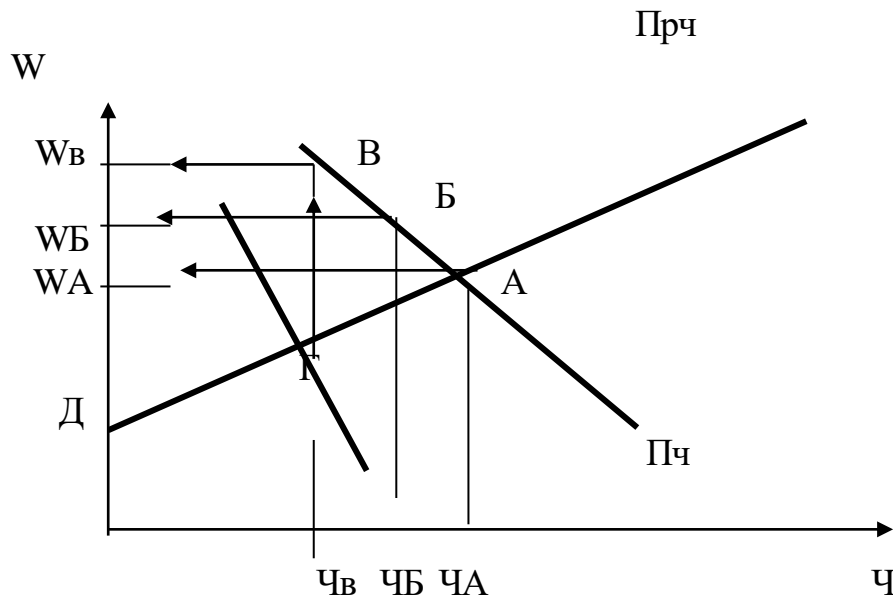
Представники кейнсіанської моделі зайнятості на противагу неокласичній моделі зайнятості виходять, із того, що: - по-перше, фактори виробництва в короткостроковому періоді не є взаємозамінними; - по-друге, економіка не є економікою досконалої конкуренції, а ринок праці найбільш досконалим; - по-третє, номінальна заробітна плата не є гнучкою. Жорсткість номінальної заробітної плати пояснюється двома обставинами. По-перше, в реальній економіці діють інституційні чинники, які запобігають гнучкій зміні номінальної заробітної плати, наприклад, профспілки - представники монопольної влади на ринку праці. По-друге, домашні господарства володіють грошовими ілюзіями, сприймаючи кожне

зниження номінальної заробітної плати як зниження життєвого рівня, якщо навіть при цьому відбувається і загальне зниження цін. В результаті цього економічні суб'єкти орієнтуються при прийнятті рішень про продаж або купівлю праці не на реальну, а виключно на номінальну заробітну плату. **Попит на працю**, згідно з кейнсіанською моделлю, є функцією ефективного попиту на блага, тобто підприємці пред'являють попит на таку кількість праці, яка дозволить їм здійснити пропозицію благ у розмірі, необхідному для задоволення ефективного попиту. Графік кейнсіанської функції попиту на працю показано на **рис. 5**.

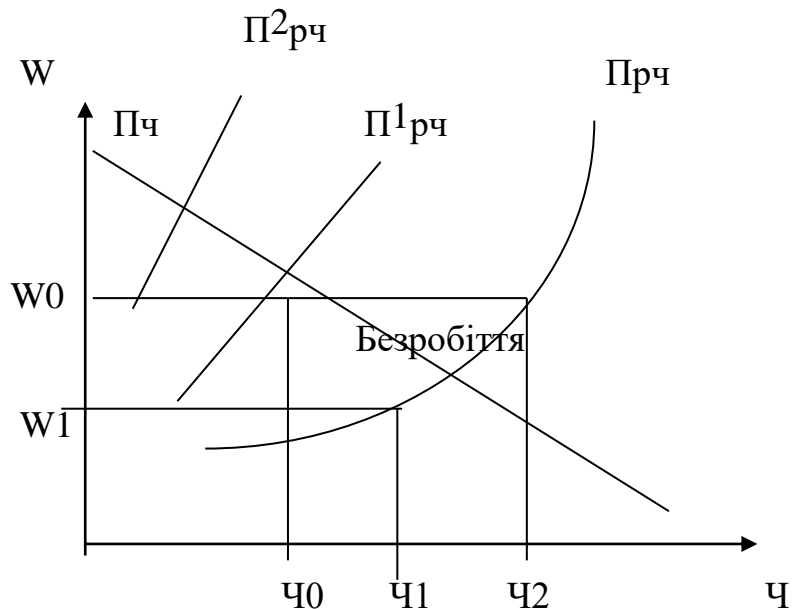
Рис.5. Формування попиту на працю в кейнсіанській моделі зайнятості

Пропозиція праці в кейнсіанській моделі знаходиться в прямій залежності від ставки номінальної заробітної плати. Одним із яскравих прикладів монопольної влади на ринку ресурсів виробництва є профспілка, які виступають як організація всіх найманих працівників. Графік монопольної пропозиції робочої сили дає можливість з'ясувати, як здійснюється наймання робітників і який рівень заробітної плати їм виплачується на різних інших ринках з боку продавця і споживача ресурсу праці (**рисб.**)

Рис. 6. Монопольна влада на ринку робочої сили.

Рівновага ринку праці, в силу специфіки кейнсіанської функції попиту на працю, встановлюється, як правило, при наявності безробіття. А умовою рівноваги на ринку праці є не відповідність функцій попиту і пропозиції праці, а можливість придбати кількість робочої сили, необхідної для виробництва благ у розмірі, який відповідатиме ефективному попиту. Якщо на ринку робочої сили ціна пропозиції не перевищуватиме ціни попиту, то на ринку праці встановиться рівновага: $п_ч > п_{рч}$. На **рис. 7.** ми розглянемо формування умов рівноваги на ринку праці за наявності безробіття.

Рис. 7. Рівновага на ринку праці в кейнсіанській моделі.

Складові державного регулювання ринку *робочої сили*.

- аналіз ринку праці - *аналіз і прогноз попиту та пропозиції на ринку робочої сили, існуючої та перспективної структури зайнятості, особливо молоді та незахищених верств населення, і їх соціальний захист*; - розробка програм зайнятості населення - *національної, регіональної, місцевих*;

- інформаційне забезпечення - *інформування населення про попит на робочу силу та можливості працевлаштування через засоби масової інформації*.- професійна підготовка незайнятого населення – *підготовка та*

перепідготовка незайнятого населення, міжрегіональне співробітництво по підготовці кадрів;- **працевлаштування** - *центри зайнятості забезпечують працевлаштування окремих категорій населення, проводять пошук вільних робочих місць*;- **соціальний захист населення** - *центри зайнятості визначають квоти робочих місць для осіб, які потребують соціального захисту розробляють пропозиції щодо податкових пільг підприємств, які приймають на роботу соціально незахищених осіб; здійснюють грошову допомогу безробітним та їхнім родинам*;

- **фінансове забезпечення** - *фінансова діяльність центрів зайнятості за рахунок коштів створеного на державному рівні фонду зайнятості та допомоги незайнятому населенню, який створюється за рахунок відрахувань із прибутку підприємств, коштів місцевого та обласних бюджетів, добровільних внесків підприємств та громадян, а також коштів, отриманих від індивідуального страхування працівників від безробіття*;

-*міжнародні аспекти регулювання ринку робочої сили - залучення іноземної робочої сили для роботи на спільних та інших підприємствах, посередництво при укладенні контрактів (договорів) про роботу за кордоном, розробка та реалізація програм регулювання міжнародної міграції робочої сили (такі програми діють між Україною та Португалією, Польщею).*

Отже, ринок робочої сили потребує певного регулювання, тому державне втручання є важливим аспектом регулювання національної економіки та її соціальної політики. Соціальна політика держави спрямована на зростання добробуту нації па основі прискореного розвитку соціальної сфери, активного впливу соціальних чинників на підвищення ефективності національного виробництва. Соціальна політика в Україні з точки зору функціонування національної економіки відіграє подвійну роль:

з одного боку, економічне зростання створює сприятливі умови для поліпшення життя; з іншого - соціальна політика стає чинником економічного зростання і регулювання економіки.

Основною формою реалізації соціальної політики є соціальний захист. Складові системи *соціального* захисту за ринкових умов є:

індексація доходів населення - це коректування під державним контролем рівнів заробітної плати, пенсій, стипендій, допомоги по безробіттю, інших соціальних виплат у відповідності з індексами зростання цін на товари масового споживання, тобто індексація є засобом захисту доходів населення від інфляції;

соціальна допомога - це допомога безробітним, незаможним багатодітним, молодим громадянам, інвалідам та іншим категоріям населення. Деякі соціальні виплати здійснюються виключно за рахунок підприємств чи державного бюджету - так звані трансфертні платежі (субсидії, компенсації, виплати). Державою розробляють соціальні програми, що спрямовані на зростання доходів тих громадян і їх сімей, котрі цього потребують, на працевлаштування, фахову підготовку і перекваліфікацію. Застосовуються державні дотації та компенсації. Зокрема, цільові компенсаційні виплати надаються особам, що не мають грошових доходів, як захист від інфляції. Дотації, в залежності від ситуації, надаються як споживачам, так і виробникам.

соціальне страхування - ґрунтується на попередніх пропорційних внесках як підприємств, так і їх працівників. Страхування в ринковій економіці здійснюється за такими напрямками: по старості (реалізується у формі пенсійного забезпечення); - виплати по втраті працездатності (по хворобі чи при виробничій травмі); виплати по безробіттю. В економічно розвинутих країнах, окрім обов'язкової державної, існує й приватна система страхування - колективного чи індивідуального. Колективне страхування відбувається у формі угоди між профспілками та підприємцями про соціальні виплати та гарантії (оплачувані відпустки, приватні пенсії, медичне страхування тощо). Індивідуальне страхування по страхових полісах найбільше поширення знайшло у галузі страхової медицини.

Отже, увесь комплекс соціальних заходів здійснюється під контролем держави, в її соціальній політиці. Вона спрямована на захист населення від безробіття, інфляції, знецінення особистих заощаджень, утримання непрацездатних і незабезпечених громадян шляхом перерозподілу доходів, на підвищення рівня добробуту всіх громадян країни через зростання ефективності ринкової економіки. Активна соціальна політика України зумовила трансформацію ринкової системи в соціальне ринкове господарство, яке ґрунтується на ринкових економічних принципах і соціальному захисті населення.

Питання для самоперевірки

- 1. З яких частин за своїм змістом складається ринок праці ?*
- 2. Розкрийте сутність моделі рівноважного ринку праці.*

3. Розкрийте сутність основних положень кейнсіанської теорії безробіття.
4. У чому полягає сутність теорії монетаристів щодо регулювання ринку праці?
5. Поясніть особливості формування ринку праці України.

12. Економічне зростання та його показники.

Економічне зростання — це довгострокова тенденція збільшення реального ВВП. В цьому визначенні ключовими є слова:

- *тенденція*, тобто реальний ВВП не повинен обов'язково зростати з року в рік, а вказується лише напрям розвитку економіки, так званий "тренд";

- *довгострокова*, оскільки економічне зростання є показником, що характеризує довгостроковий період, то йдеться про зростання потенційного ВВП, тобто ВВП за умов повної зайнятості ресурсів, а також виробничих можливостей економіки;

- *реальний ВВП*, а не номінальний, зростання якого може відбуватися за рахунок зростання рівня цін, при цьому рівень виробництва може навіть скорочуватися. Тому важливим показником економічного зростання виступає саме показник величини реального ВВП.

Головна мета економічного зростання — підвищення і покращання національного добробуту. Чим вище виробничий потенціал країни, чим вищі темпи економічного зростання, тим вищий рівень і якість життя. Як підкреслив лауреат Нобелівської премії американський економіст Роберт Лукас, "значення цих проблем для добробуту людства настільки велике, що, розпочавши розмірковувати над ними, вже неможливо думати про щось інше". Економічне зростання є необхідною умовою підвищення добробуту будь-якого народу. Він знаходить свій вираз передусім у двох показниках: у загальній величині реального ВВП (абсолютний показник) та величині реального ВВП на душу населення (відносний показник). Точнішим показником рівня добробуту є величина реального ВВП на душу населення, тобто відносний показник, який ілюструє вартість тієї кількості товарів і послуг, яка не загалом виробляється в економіці, а припадає в середньому на душу населення. Не варто забувати, що рівень життя значною мірою залежить від темпів приросту населення. З одного боку, кількість населення країни визначає кількість робочої сили, тобто трудових ресурсів. Тому країни з більшим населенням (наприклад, США, Японія) мають набагато вищий ВВП, ніж країни з невеликою кількістю населення (наприклад, Люксембург, Нідерланди). Але, з іншого боку, зростання населення зменшує показник ВВП на душу населення, тобто веде до зниження рівня життя. Про економічне зростання може йтися, якщо підвищується рівень добробуту, тобто якщо економічний розвиток супроводжується швидкішим зростанням реального ВВП порівняно із

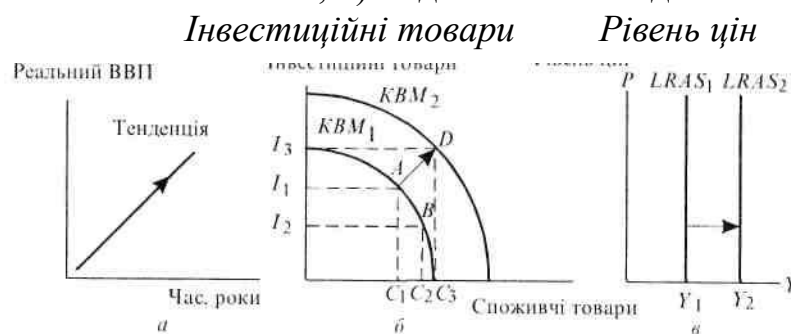

зростанням населення. За рівнем реального **ВВП** на душу населення між країнами існують суттєві відмінності. Так, наприклад, рівень реального ВВП на душу населення в США приблизно в 50 разів вищий, ніж у Бангладеш, в 30 разів — ніж в Індії, в 10 разів — ніж в Китаї і приблизно такий самий, як в Канаді та Японії. Отже, показник реального ВВП на душу населення придатніший для виміру рівня життя, ніж абсолютний показник (величина реального ВВП). Але треба підкреслити, що це лише приблизний показник життєвого рівня. Важливі параметри життєвого рівня — такі, як умови життя, покращення якості товарів і послуг, екологічний стан довкілля тощо — залишаються поза показником ВВП на душу населення.

У процесі аналізу економічного зростання важливе значення має показник **темів зростання**. Так, невеликі розбіжності в щорічних темпах економічного зростання двох країн можуть і не мати суттєвого значення. Але якщо проаналізувати динаміку зростання за кілька десятиріч, то різниця може стати значною. Саме тому дослідження довгострокових темпів економічного зростання є важливим для всіх країн, зокрема для країн з нижчим рівнем економічного розвитку. Швидкість економічного зростання знаходить свій вираз у **середньорічних темпах зростання ВВП** або в **середньорічних темпах зростання ВВП на душу населення** (це точніший показник) протягом певного періоду. Завдяки високим темпам економічного зростання за останні 100 років, наприклад, Японія змогла вийти вперед, а Велика Британія та Аргентина втратили свої позиції внаслідок низьких темпів зростання. Економічне зростання можна виміряти за допомогою формули **річних темпів зростання**:

$$T = \frac{Y_1 - Y_0}{Y_0} * 100 \%,$$

де T — темп (рівень) економічного зростання; Y_1 і Y_0 — відповідно реальний ВВП (ВНП) у поточному і базисному роках. Графічно економічне зростання можна зобразити: 1) через криву реального ВВП; 2) через криву виробничих можливостей; 3) за допомогою моделі "AD—AS".

Рис 1. Економічне зростання

Рис 1. (а) відображає довгострокову тенденцію збільшення реального ВВП.

Графік 1 (б) показує економічне зростання за допомогою кривої виробничих можливостей. Основні види товарів, що виробляються у країнах, — це інвестиційні (виробничого призначення) і споживчі товари. Крива виробничих можливостей (КВМ) відображує обмеженість ресурсів в економіці в конкретний період. Кожна точка на КВМ відповідає деякій комбінації споживчих та інвестиційних товарів, які можливо виробити за допомогою економічних ресурсів, що є на цей час. Наприклад, у точці A на КВМ виробляємо споживчі товари C_1 , та інвестиційні I_1 . Коли потрібно збільшити обсяги виробництва споживчих товарів до розміру C_2 , треба скоротити виробництво інвестиційних товарів до I_2 (здійсниться перехід від A до B), тобто мати альтернативні витрати.

Якщо економіка перейде на нову криву виробничих можливостей з A в D , то збільшення виробництва інвестиційних (до I_3) і споживчих товарів (до C_3) відбудеться без альтернативних витрат. Це і є економічне зростання, тобто перехід на новий рівень виробничих можливостей, вирішення проблеми обмеженості ресурсів та альтернативних витрат.

На **графіку 1.(в)** економічне зростання зображено за допомогою моделі " $AD-AS$ ". Оскільки економічне зростання зображується через зростання потенційного ВВП, або реального ВВП у довгостроковому періоді, то графічно — це зсув праворуч довгострокової кривої сукупної пропозиції ($LRAS$) і збільшення обсягів виробництва від Y_1 , до Y_2 .

Проблема економічного зростання в короткостроковому періоді, як правило, зводиться до пошуку шляхів повного використання наявних ресурсів. З погляду кількісного аналізу, проблема економічного зростання означає пошук таких способів виробництва ВВП, які забезпечують його максимально можливий рівень, тобто потенційний **ВВП**. Для будь-якої країни величина потенційного ВВП прямо пов'язана з обсягами ресурсів, що використовуються у виробництві — праці, капіталу та землі. В довгостроковому періоді проблема економічного зростання означає зсув кривої виробничих можливостей економіки країни праворуч за рахунок використання нових технологій, досягнень НТП тощо.

Збільшення виробничих можливостей та зростання потенційного ВВП пов'язані або зі зміною кількості ресурсів, або зі зміною їх якості. Відповідно виділяють *два типи економічного зростання*:

- економічне зростання, зумовлене збільшенням кількості ресурсів, простим додаванням факторів виробництва, — це *екстенсивний тип економічного зростання*,- економічне зростання, пов'язане із вдосконаленням якості ресурсів, використанням досягнень науково-технічного прогресу, — це *інтенсивний тип економічного зростання*.

Фактори економічного зростання можна розподілити на три групи: фактори пропозиції (природні, трудові ресурси, обсяг основного капіталу, технологія); фактори попиту (рівень сукупних витрат) і фактори розподілу (ефективне використання ресурсів). Але при аналізі проблем економічного

зростання на перший план, як правило, висуваються фактори пропозиції. Саме тому економічне зростання часто визначають за допомогою зсуву кривої пропозиції праворуч. Збільшення ВВП визначається і нарощуванням ресурсів, і підвищенням ефективності їх використання. Перше вимагає екстенсивних факторів зростання пропозиції, друге на перший план висуває ефективність їх використання. В економічно розвинених країнах економічне зростання пояснюється передусім інтенсивними факторами — це технічний прогрес, організація та управління виробництвом, загальна і професійна освіта. На економічне зростання впливають й інші фактори. Одні з них стримують економічне зростання (наприклад, великі капіталовкладення в охорону природи, у подолання гострих соціальних конфліктів тощо). Інші, навпаки, можуть його прискорювати (наприклад, сприятлива соціальна, культурна, політична ситуація в країні).

Важливе значення для розкриття закономірностей економічного зростання має **аналіз зв'язку між приростом використаних ресурсів і збільшенням ВВП**. Найпростіший випадок — пропорційне збільшення всіх наявних ресурсів. У цьому разі матимемо пропорційне зростання ВВП. Але в реальному житті така ситуація — швидше виняток, ніж правило. Набагато частіше виникає ситуація, коли одночасне зростання всіх ресурсів в однаковій пропорції неможливе, оскільки кожна країна володіє ними в різних обсягах. У такому разі взаємозв'язок між використаними ресурсами і продуктом знаходить свій вираз у **законі спадної віддачі**. Якщо, скажімо, суспільство не може збільшити використання всіх ресурсів, окрім одного, то при збільшенні використання цього ресурсу кожне наступне його прирощення супроводжується все меншим прирощенням продукту, а на певному рівні приросту цього ресурсу приріст продукту припиняється.

Але механізм дії закону спадної віддачі не має абсолютного характеру, оскільки із зростанням прогресивних змін у технології виробництва суспільство отримує можливість при певному прирості ресурсів виробляти більше ВВП і таким чином нейтралізувати дію закону спадної віддачі.

Суттєвий вплив на економічне зростання може мати і демографічна ситуація у країні, зокрема темпи зростання населення. Свого часу Т. Мальтус доводив, що прискорене зростання населення неминуче призводить до стрімкого падіння його життєвого рівня, оскільки при повільнішому збільшенні інших ресурсів темпи росту ВВП не встигають наздогнати приріст населення. Ця теорія народонаселення Мальтуса (населення збільшується в геометричній прогресії, а "суспільний пиріг", тобто ВВП, — в арифметичній, тому рівень життя з року в рік падає) може бути правильною лише для економіки, яка не зазнає впливу науково-технічного прогресу. Але в сучасному реальному житті уявити таку

економіку дуже важко. Використовуючи прогресивні зміни в техніці та технології, навіть при прискореному зростанні населення можна уникнути падіння життєвого рівня; хоча складність цієї проблеми ні в якому разі не можна недооцінювати.

При оцінці економічного зростання треба враховувати і роль *капіталу*. Д. Рікардо доводив, що при збільшенні розмірів капіталу його гранична продуктивність знижується. Але він не враховував науково-технічний прогрес, завдяки якому збільшення розмірів капіталу супроводжується і зростанням ВВП. Особливе значення в забезпеченні економічного зростання має *людський капітал*. При цьому існує однозначна залежність: чим більше коштів вкладається в розвиток освіти, тим вищі темпи економічного зростання. І навпаки, чим менше коштів вкладається у сферу освіти, тим помітніше вона відстає від світового рівня, і, відповідно, суттєвіше впливає на уповільнення темпів економічного зростання.

На темпи економічного зростання країни впливає також *характер розвитку суспільства*, "моральне здоров'я" нації. В деяких країнах, незважаючи на досягнутий рівень матеріального добробуту, існує політична диктатура, розвинені корупція та бюрократія тощо. Навряд за таких умов можливе збереження високих темпів економічного зростання або прискорення розвитку взагалі.

На практиці існує розрив між: *потенційним і реальним ВВП*. Щоб мінімізувати цей розрив, потрібно забезпечити повну зайнятість. Але якщо повну зайнятість вже досягнуто за допомогою методів фіскальної та монетарної політики, подальше економічне зростання суспільство повинне забезпечити саме за рахунок створення умов для зростання потенційного ВВП. **Значення економічного зростання** полягає в тому, що воно розширює можливості для підвищення рівня добробуту. На його основі створюються умови для реалізації соціальних програм, ліквідації злиденності, розвитку науки і освіти, вирішення екологічних проблем. Економічне зростання збільшує виробничі можливості економіки, дозволяє розв'язати проблему обмеженості ресурсів. Завдяки йому створюються нові види ресурсів, нові ефективні технології виробничих процесів, що дає змогу збільшувати та урізноманітнювати виробництво товарів і послуг, підвищувати якість життя. Але саме по собі економічне зростання не може вирішити численні економічні, соціальні, екологічні та інші проблеми. Крім того, **економічне зростання має суттєві недоліки**.

- необхідно жертвувати поточним споживанням, щоб забезпечити економічне зростання і мати можливість збільшити споживання (добробут) у майбутньому. Основою економічного зростання слугують інвестиції, що забезпечують збільшення запасу капіталу. Проблема інвестицій — це проблема вибору в часі, між теперішнім і майбутнім. З одного боку, збільшення інвестицій у виробництво інвестиційних товарів (обладнання,

будівель, споруд) зумовлює економічне зростання і водночас скорочує ресурси, що використовуються для поточного споживання. З іншого боку, основу інвестицій становлять заощадження, що є частиною доходу (дохід, який використовує домогосподарство, дорівнює витратам на споживання плюс заощадження). Тому зростання заощаджень (при незмінній величині доходу) для збільшення інвестицій і споживання в майбутньому вимагає скорочення споживання в теперішніх умовах;

- із зростанням запасу капіталу додатковий обсяг випуску, що виробляється за допомогою додаткової одиниці капіталу (додаткових інвестицій), зменшується. Тому більш великі заощадження та інвестиції сприятимуть прискоренню темпів економічного зростання тільки на першому етапі, що буде поступово уповільнюватися в міру нагромадження в економіці більш високого рівня запасу капіталу.

Таким чином, зростання норми заощаджень дає тільки тимчасовий ефект прискорення економічного зростання. В довгостроковому періоді більш висока норма заощаджень приведе до зростання продуктивності праці і більш високого доходу, але не до прискорення зростання цих показників. Це може забезпечити тільки науково-технічний прогрес. Додаткове збільшення капіталу в бідній країні сприяє економічному зростанню більшою мірою, ніж у багатій країні. Тому країни з низьким рівнем розвитку мають передумови для більш швидкого економічного зростання. Це явище має назву "ефект швидкого старту".

В розвинених країнах технічна оснащеність дуже висока. Внаслідок цього навіть значний приріст капіталу, що припадає на одного робітника, дає незначне збільшення приросту продуктивності праці. Отже, при рівних частках ВВП, що спрямовуються на інвестиції, бідні країни можуть досягти вищих темпів розвитку, ніж багаті.

Так, наприклад, протягом останніх 30 років США і Південна Корея інвестували приблизно однакову частку ВВП. Але зростання ВВП США становило в середньому 2 %, а для Південної Кореї цей показник дорівнював 6 %;

- постійні високі темпи економічного зростання може забезпечити тільки НТП. Водночас використання багатьох винаходів і нововведень (таких, як двигун внутрішнього згоряння, реактивний двигун, виробництво пластмас, синтетичних волокон, хімічних добрив, атомної енергії тощо), хоча і прискорило економічне зростання, але призвело до забруднення навколишнього середовища, до загрози екологічної катастрофи. Парадокс у тому, що вирішення екологічних проблем може бути знайдене лише при подальшому розвитку технологічного прогресу.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення категорій „економічне зростання” і „економічний розвиток”. Поясніть сутність і взаємозв'язок цих категорій.
2. Якими показниками вимірюється економічне зростання?
3. Назвіть типи економічного зростання і поясніть ознаки кожного із них.
4. Назвіть основні фактори економічного зростання та показники його вимірювання.
5. Розкрийте економічний зміст кривої виробничих можливостей. Покажіть, як ця крива відображає економічне зростання?

13. Економічні (циклічні) коливання в економіці.

Національна економіка, її суспільне виробництво в ринкових умовах має цикловий характер, який впливає безпосередньо на величину основних макроекономічних показників. У різні періоди економіка або нарощує обсяги виробництва ВВП, або скорочує їх. Тобто відтворювальний процес можна охарактеризувати як економічний або діловий цикл.

Економічні школи по-різному пояснюють причину циклового розвитку. Англійський економіст Дж. Робертсон нарахував близько 200 різних точок зору на причини та сутність циклічності розвитку економіки.

Серед множини точок зору можна назвати: - "кредитно-грошові" теорії, які пояснюють причину циклів і кризових явищ у сфері кредиту і грошового обігу;

- "психологічні" теорії згідно з якими ці причини пов'язані із недовірою підприємців до стійкості свого економічного положення, можливими прорахунками в економічній діяльності;

- "інвестиційна" теорія циклу, яка в якості причини циклічності та кризових явищ вбачає коливання розмірів капітальних вкладень.

У теперішній час найбільш широкі визначення одержали дві теорії циклічного розвитку економіки і кризових явищ:

- "теорія недоспоживання населення" - зростання цін і зниження його платоспроможного попиту породжує нереалізовану товарну масу. Вона зростає, тому що виробнича діяльність продовжується, а попит на цю продукцію відстає. В результаті виникає перевиробництво товарів, як є і провокує економічну кризу.

Боротьбу з кризовими явищами можна проводити (на думку Дж. Кейнса) за рахунок стимулювання сукупного попиту і споживання;

- "теорія диспропорціональності" - диспропорціональність розвитку галузей та регіонів породжує циклічність розвитку та економічну кризу. Внутрішні кризові явища притаманні ринковій системі, яка має стихійний характер розвитку, складні взаємовідносини між виробничою та фінансовою діяльністю, торгівлею, незбалансований грошовий обіг.

Кризові явища в першу чергу виникають в галузях, які виробляють товари довгострокового користування.

Серед циклів, які найбільше впливають на національну економіку, розрізняють: **короткострокові**, або цикли Дж. Кетчіна, тривалістю 3-5 років, (пов'язують їх із напруженням на фінансових ринках), які викликані міжгалузевим обігом капіталу в межах ділового циклу;

середньострокові, або ділові цикли К. Жюглара, тривалістю до 10 років (пов'язують ці цикли із терміном життя обладнання і міжгалузевим обігом капіталу); **довгострокові**, або довгохвильові цикли Кондратьєва, тривалістю близько 50 років. Довгохвильові цикли Кондратьєва пов'язують із інноваційними процесами в національній і глобальній економічних системах, а також із радикальними змінами в технологічній базі суспільного виробництва та інфраструктурі.

Взаємозв'язок між циклами виявляється в їх динаміці. В період зростаючої довгохвильової фази *Кондратьєва* ділові цикли є більш тривалішими (10-12 років), їх фаза підйому також є тривалішою, а фаза депресії більш скороченою. І, навпаки, в кризовій фазі довгої хвилі Кондратьєва ділові цикли є найменш тривалішими (7-10 років), фаза їхнього підйому є короткою, а фаза депресії є глибокою і тривалішою.

До моделей економічних циклів також відносять модель *Самуельсона-Хікса* та модель *Калдора*. Модель *Самуельсона-Хікса* представляє собою типову кейнсіанську динамічну модель зі статичним очікуванням, тобто припускає, що рівень цін і відсоткова ставка постійні, при цьому модель розглядає тільки ринок благ, а суб'єктами розгляду є домашні господарства та підприємства.

Можливість регулювання економічних процесів, циклів дозволить зменшити прояви макроекономічної нестабільності і особливо болючих проблем ринкової економіки, якими є безробіття та інфляція.

Діловий цикл виявляється в пошавленні чи спаді економічної активності всіх суб'єктів суспільства.

Діловий цикл — це коливання обсягів національного виробництва, доходів, зайнятості, що, як правило, тривають від двох до десяти років. Такі цикли властиві всім країнам з розвинутою ринковою економікою. Попри відмінності між циклами в різних країнах і в різні періоди часу, які характеризуються тривалістю, охопленням галузей (виділяються тільки аграрні кризи), кількістю країн, де спостерігається спад економіки,— можна виділити загальні риси ділового циклу.

Економічний цикл, має такі фази: підйом (пошавлення), вершина (пік), спад (реcesія), депресія (пригнічення - дно).

На кожній фазі відбуваються відхилення від середніх показників економічного розвитку. Реальний ВВП, що розраховується в базових цінах, відхиляється від номінального ВВП у поточних цінах. Це відхилення фіксується через дефлятор ВВП і характеризує рівень

інфляції. Коливання фактичного обсягу випуску щодо потенційного ВВП (максимально можливого при повній зайнятості ресурсів) характеризуються рівнем безробіття. Циклічно змінюються також ставки відсотка, валютні курси, обсяг грошової маси.

Сучасні фази економічного циклу показано на рис. 1.

I - криза; II - депресія; III - пожвавлення, IV - піднесення (пік, бум).

1) Вихідною фазою циклу є *спад (рецесія)*. У період рецесії спостерігається падіння темпів економічного росту, а потім пряме скорочення обсягів випуску продукції. Різко збільшуються запаси нереалізованої продукції, особливо товарів тривалого користування: автомобілів, побутової техніки. Падає попит фірм на робочу силу — безробіття зростає. Фірми відчувають гостру потребу в грошах. Підвищений попит на гроші спричиняє зростання ставки банківського відсотка.

2 Після рецесії настає фаза *депресії (зниження, пригнічення)*. Депресія як нижча точка кризи може бути дуже тривалою. В умовах депресії виробництво зупинене на багатьох підприємствах, тому пропозиція перестає обганяти попит. Це спричиняє припинення росту цін, зниження темпів інфляції при значному зростанні безробіття. На дані її фази створюються умови для виходу з кризи: зменшення цін на засоби виробництва і здешевлення кредиту сприяють новому нагромадженню капіталу.

3 Наступна фаза — *пожвавлення* означає розширення виробництва до його передкризового рівня, починається невелике підвищення цін, викликане пожвавленням купівельного попиту. Підприємства розширюють обсяги виробництва, відбувається пожвавлення на ринку праці, скорочуються масштаби безробіття. Зростає попит на грошовий капітал, і ставка банківського відсотка знову збільшується. Слідом за пожвавленням настає фаза *підйому (англ. бум)*. Випуск продукції перевищує передкризовий рівень. Безробіття скорочується до природного рівня (фрикційне і структурне безробіття). Зростання купівельного попиту спричиняє інфляцію (зростання цін). Підвищується прибутковість підприємства.

ВВП

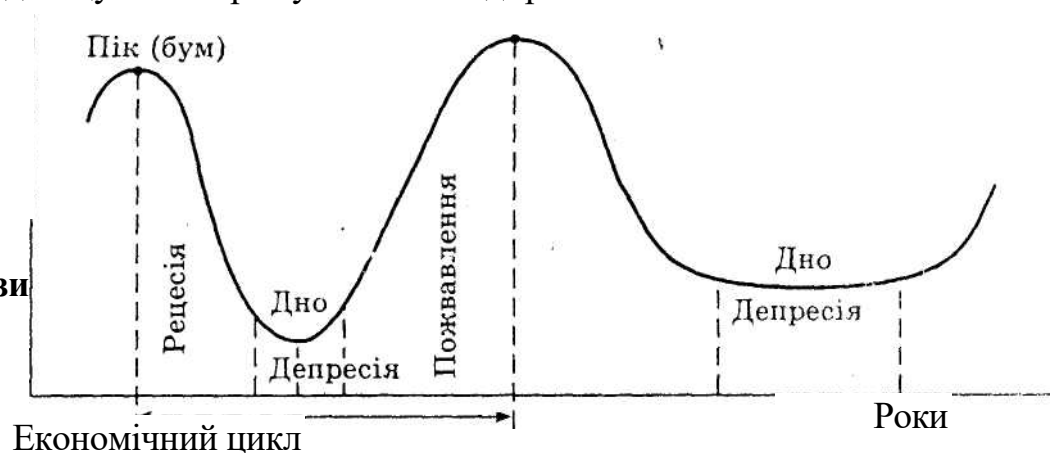

Рис. 1. Сучасні фази економічного циклу.

Отже, найскладнішою фазою є рецесія, що спричиняє скорочення виробництва, банкрутство, безробіття, зниження життєвого рівня, політичну напруженість, згорання соціальних програм, створює загрозу для демократії.

Питання для самоперевірки

1. Що таке циклічність економіки? Назвіть можливі причини циклічності економік, пов'язані із зовнішніми чинниками.
2. Якими є ознаки економічної кризи? Які галузі передусім потерпають від кризи і чому?
3. Чому на фазі депресії ставка відсотка знижується до мінімуму?
4. Який чинник сприяє відновленню виробництва на фазі поживлення?
5. Охарактеризуйте теорію "довгих хвиль" М.Кондратьєва.

14. Бюджетна - податкова система та фіскальна політика держави.

Податки — це обов'язкові (примусові) платежі, що вносяться до державного (місцевих) бюджету юридичними та фізичними особами.

Податки є формою відчуження державою частини їхніх доходів.

Суб'єкти оподаткування — це ті, з кого стягуються податки: юридичні та фізичні власники доходів (фірми, власники майна, споживачі товарів і послуг). **Об'єкти оподаткування** — це те, з чого стягуються податки: зарплата, підприємницький прибуток, доход з майна (нерухомості), виручка від реалізації.

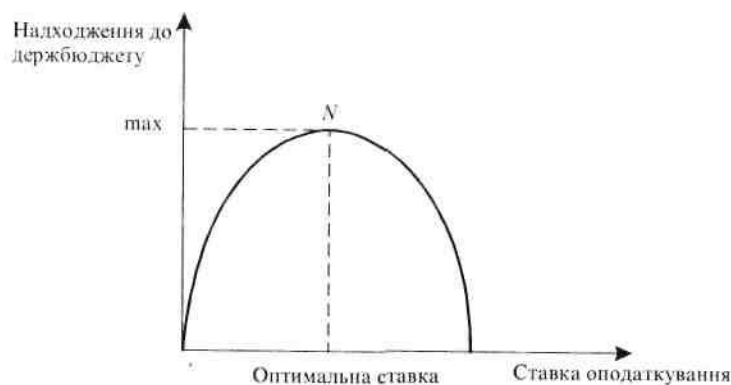
Податкова ставка (норма оподаткування) — законодавчо встановлений розмір податку на одиницю джерела оподаткування. Це відношення вилученої частини доходу до загальної його суми.

Так, якщо розмір податкової ставки становить 20% на дохід у сумі 200 грн, це означає, що 40 грн. отримує держава, а 160 грн. — власник доходу.

Залежність між розміром податкової ставки та обсягами податкових надходжень до бюджету ілюструє *крива Лаффера* (рис. 1).

На перший погляд уявляється, що чим вища ставка оподаткування, тим більшими будуть надходження до бюджету, але до певної межі. Якщо ж ставка оподаткування перевищує оптимальний розмір (приблизно третина доходу), то надходження до бюджету зменшуються. При податковій ставці 100% державний бюджет не отримуватиме доходів, оскільки-бажаючих працювати і вести бізнес безоплатно немає.

Крива Лаффера визначає таку ставку оподаткування, за якої податкові надходження до бюджету досягають максимального значення (точка *N*).

Рис. 1.Крива Лаффера

Роль податків, як важливого інструменту макроекономічного регулювання, проявляється в їх функціях: 1. *Фіскальна* — вилучення частини доходів юридичних і фізичних осіб для формування доходів бюджетів всіх рівнів. 2. *Регулююча* — оперуючи податковими ставками, податковими пільгами і санкціями, держава має можливість стимулювати або обмежувати ділову та інвестиційну активність, економічне зростання, регулювати рівні інфляції та безробіття. 3. *Розподільча* — акумулюючи в бюджетах податкові надходження, держава перерозподіляє їх для фінансування бюджетних видатків. Класифікація податків. Залежно від розміру та характеру оподаткування податки поділяються на *прогресивні*, *пропорційні* та *регресивні*. Податок є *прогресивним*, якщо його середня ставка підвищується із зростанням доходу. Отже, зростання доходу збільшує частку, яку становить сума податку, і абсолютну величину податку. *Регресивний податок* — це податок, середня ставка якого зменшується із зростанням доходу. Такий податок дорівнює все меншій і меншій частині доходу при збільшенні останнього. Регресивний податок може приносити більшу абсолютну суму, а може і не призводити до зростання абсолютної величини податку при збільшенні доходу. *Пропорційний податок* передбачає, що середня ставка оподаткування залишається незмінною незалежно від розмірів доходу.

За механізмом стягування податки поділяються на *прямі та непрямі*. **Прямий податок** — це збір на користь держави, який стягується з кожного громадянина або господарської організації залежно від розмірів їхніх доходів або вартості майна. **Непрямий податок** — збір на користь держави, який стягується з громадян або господарських організацій в тому разі, якщо вони здійснюють певні дії, наприклад, купують певні види товарів.

Прямі податки — це податки на доходи; механізм їх стягнення не-прихований. Непрямі податки "приховані" в ціні товару, механізм їх стягнення неявний; це податки на споживання, збільшення цих податків призводить до підвищення ціни товару.

До прямих податків належать: *особистий прибутковий податок, податок на прибуток підприємств, податки на майно, нерухомість*, до непрямих податків — *акцизи, податок на додану вартість, мито*.

Особистий прибутковий податок — в Україні його сплачують наймані працівники, приватні особи, які займаються підприємництвом без створення юридичної особи. *Податок на прибуток підприємств* стягується з прибутку фірм після вилучення процентів за банківськими позичками, облігаціями та іншими борговими зобов'язаннями, які були випущені для фінансування власної діяльності. В Україні податок на прибуток сплачують господарюючі суб'єкти, фінансові, некомерційні установи, якщо вони мають доходи, не звільнені від оподаткування. Оподаткування пропорційне, але може диференціюватися залежно від виду діяльності.

Об'єктом оподаткування при стягуванні *податків на майно* є вартість особистого багатства (квартир, земельних ділянок тощо) в період володіння ними або під час переходу права власності до іншої особи (при продажу чи успадкуванні). Платниками податку є власники майна, якщо вони ним самостійно розпоряджаються; орендарі — під час оренди; споживачі — коли власність приносить дохід. Податки на майно виконують перерозподільну функцію і поповнюють державний бюджет за рахунок осіб, які нагромадили багатство.

Акцизи — це податки на споживання, які стягуються в момент придбання товарів. Вони встановлюються на окремі високорентабельні та монополні товари. *Податок на додану вартість* — це універсальний акциз, який міститься в ціні всіх товарів і стягується з виручки за реалізовану продукцію. В Україні цей податок стягується за певною ставкою до обороту. Платниками податку на додану вартість є ті, хто займається підприємницькою діяльністю. Фактично всі вони — і виробники товарів і послуг, і торговельні організації — тільки посередники між державою та покупцями, які і сплачують цей податок у момент придбання товарів чи послуг. *Мито* — податок на товари, що імпортуються, експортуються або перевозяться по території країни транзитом. Якщо країна проводить політику протекціонізму (захист національного виробника та внутрішнього ринку від іноземної конкуренції), вона збільшує мито, якщо ж країна зацікавлена в тому, щоб стимулювати імпортерів до завезення товарів, вона зменшує мито. Із збільшенням інтеграційних процесів у світовому господарстві частка надходжень від митних податків до бюджетів економічно розвинених країн поступово зменшується.

Залежно від того, до бюджету якого рівня зараховуються податки, вони поділяються на загальнодержавні та місцеві.

Загальнодержавні — встановлюються державою і повністю або частково зараховуються до державного бюджету. *Місцеві* —

встановлюються місцевими органами влади і зараховуються до місцевих бюджетів за місцем стягування податків. До них, зокрема, належать: ринковий збір, плата за землю, податок з власників транспортних засобів, збір за паркування автомобілів, податок з реклами тощо. Крім власне податків, для юридичних і фізичних осіб установлені обов'язкові платежі до фондів державного соціального страхування: Пенсійного фонду, Фонду зайнятості, Фонду соціального страхування. Ці платежі здійснюються за встановленими нормативами у відсотках до Фонду оплати праці підприємств і організацій та заробітної плати їхніх працівників.

Зазначені нарахування на фонд оплати праці фактично мають податковий характер. Підприємства відносять їх на собівартість і ціну товарів, робіт, послуг, а через ціни вони перекладаються на споживачів.

Сукупність податків, зборів та обов'язкових платежів, принципи і механізм їх стягування, склад і структура податкових органів утворюють **податкову систему країни**.

Державний бюджет — це централізований загальнодержавний фонд грошових коштів, головний фінансовий план держави. Він становить баланс грошових доходів і витрат держави. Інакше кажучи, це державна скарбниця.

Державний бюджет є центральною ланкою бюджетної системи країни, яка визначається і залежить від її адміністративно-територіального устрою, рівня соціально-економічного розвитку.

Бюджетна система України складається з двох рівнів: державного (центрального) і місцевих (обласних, міських, районних, сільських, селищних) бюджетів.

Сукупність грошових коштів державного і місцевих бюджетів становить **зведений (консолідований) бюджет**.

За своєю структурою держбюджет складається з двох частин: доходної та витратної (видаткової). *Доходи держбюджету* України формуються за рахунок податкових приблизно 80 %, і неподаткових надходжень. Це доходи від випуску державних цінних паперів, від приватизації державних підприємств, за транзит територією України російського природного газу та інші надходження. *Видатки держбюджету* спрямовуються на фінансування загальнодержавних соціальних програм і програм розвитку економіки, на оборону, на утримання органів державної влади і управління тощо. Окремим рядком виділено витрати на обслуговування державного боргу (його погашення та сплату процентів за боргом).

Між доходами та видатками держбюджету повинна існувати рівновага (баланс). Якщо видатки бюджету дорівнюють доходам, це означає бездефіцитність бюджету. Якщо доходи бюджету перевищують видатки, має місце **профіцит бюджету**, якщо ж видатки перевищують доходи, виникає **дефіцит бюджету**.

Різниця між доходами і видатками називають бюджетним сальдо.

Бюджетний дефіцит означає, що держава не може профінансувати необхідні видатки. Проблема бюджетного дефіциту — одна з основних макроекономічних проблем для багатьох країн з ринковою економікою.

Бюджетний дефіцит, його розміри та шляхи подолання є об'єктом макроекономічного регулювання, необхідною складовою монетарної політики.

Більшість розвинених країн зводять свої бюджети з дефіцитом. Ще з часів Дж. М. Кейнса вважається, що повністю збалансований, бездефіцитний бюджет таке ж рідкісне явище, як і повна відсутність інфляції і безробіття. Не всякий дефіцит бюджету становить загрозу економічному розвитку країни.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть функції податків. На які види поділяються податки за способом стягнення?
2. Яка податкова ставка називається прогресивною? Сформулюйте основні принципи оподаткування.
3. Розкажіть про ПДВ. Яким є механізм сплати ПДВ? Що таке структурний дефіцит бюджету
4. Чому у багатьох країнах малий бізнес користується спрощеною податковою системою?
5. Проаналізуйте за допомогою кривої Лаффера податкову систему в Україні.
6. Податок на доходи громадян в Україні є одним з найвагоміших податків. Як він впливає на сукупний попит у країні?

15. Грошово - кредитна та монетарна політика держави.

Грошова маса — сукупність всіх грошових коштів у країні. Постійний контроль держави за кількістю грошової маси сприяє стримуванню та запобіганню інфляції.

Грошова маса — сукупність всіх видів грошових коштів у країні.

Грошова маса вимірюється **грошовими агрегатами** — особливими показниками грошових коштів M_0 , M_2 , M_3 .

M_0 = готівкові кошти (монети та паперові гроші);

$M_1 = M_0 +$ поточні рахунки;

$M_2 = M_1 +$ безчекові ощадні рахунки + дрібні строкові рахунки (до 100 тис. дол.);

$M_3 = M_2 +$ великі строкові рахунки (понад 100 тис. дол.)

Кредитні відносини реалізуються завдяки банківській системі, що має дворівневу структуру: I рівень — Національний банк України, II рівень — комерційні та спеціалізовані банки. Загалом *банки* — кредитно-грошові інститути, що займаються залученням і розміщенням грошових ресурсів.

НБУ (I рівень) посідає чільне місце. Його основна мета — підтримка купівельної спроможності гривні в боротьбі з інфляцією, організація грошового обігу в країні, забезпечення стабільності всієї кредитно-банківської системи. Саме НБУ здійснює емісію гривні, надає кредити

комерційним банкам під облікову ставку, забезпечує нагляд за діяльністю фінансово-кредитних установ, випускає і погашає державні цінні папери.

II рівень банківської системи — розгалужена мережа *комерційних банків*, що функціонують на підставі ліцензій НБУ. Комерційні банки надають широкий вибір кредитно-фінансових послуг, серед яких традиційними є: здійснення грошових розрахунків, пасивні й активні операції.

Грошові розрахунки в межах національної економіки мають готівкову і безготівкову форми. Для збереження і переказу коштів банки відкривають *розрахункові, поточні, депозитні і валютні рахунки. Пасивні операції* банків націлені на мобілізацію ресурсів. Джерелами цих ресурсів є *власні, позикові і залучені (внески клієнтів) кошти*. Внески клієнтів, або депозити, можуть бути *безстроковими* (до запитання), *терміновими й ощадними*. До пасивних операцій належать і *кредити*, отримані від НБУ або інших банків.

За допомогою активних операцій здійснюється розміщення коштів. Оскільки банк є кредитною установою, найбільша частина його активів розміщена в кредитні операції. Кредитування фірм і населення здійснюється на основі *терміновості, платності і зворотності*.

У сучасних умовах банки перетворюються з простих кредитних установ на інформаційно-консультативні центри, що допомагають орієнтуватися своїм клієнтам у складних умовах ринкової кон'юнктури і науково-технічного прогресу. Зростає роль довірчих (трастових) операцій, спрямованих на найбільш вигідне розміщення банками довірених їм коштів, цінностей, майна. Особлива група операцій — *фінансові і біржові послуги* — управління пакетами акцій, консультації, бюджетне і податкове планування, створення портфелів інвестицій, управління пенсійними фондами.

Понад 200 банківських операцій і послуг здійснюють фінансові посередники — банки. І, природно, у ході їхнього здійснення банки прагнуть дістати прибуток. *Банківський прибуток* — це різниця між сумою відсотків, стягнутих з позичальників, і сумою відсотків, що виплачуються вкладникам. Крім банківського прибутку в доход включаются прибуток від біржових операцій, доходи від інвестицій, комісійні винагороди. ■ Сутність монетарної (грошово-кредитної) політики базується на кількісній теорії грошей. Американський учений І. Фішер уперше запропонував таке рівняння для опису грошових процесів: $MU = PQ$, де M — кількість грошей; V — швидкість грошового обігу; P — ціна реалізованих товарів; Q — кількість реалізованих товарів.

Питання для самоперевірки

1. *Що таке грошово – кредитне регулювання?*
2. *Інструменти грошово – кредитної політики.*
3. *Які Ви знаєте види грошових агрегатів та що таке грошовий мультиплікатор.*

3. Контрольна робота

3.1 Вимоги до написання та оформлення контрольної роботи

Метою контрольної роботи з дисципліни «Макроекономіка» є закріплення та перевірка знань студентів з теорії та практики макроекономічних показників, фінансової системи держави, сутності податків, бюджету, страхування та інше, а також набуття навичок у роботі з нормативно – законодавчими актами, статистичними даними, літературними джерелами з питань, що розглядаються.

Контрольна робота передбачає розкриття змісту трьох питань і виконання практичного завдання. Всього пропонується 15 варіантів контрольної роботи. Номер варіанта визначається сумою двох останніх цифр № залікової книжки. Наприклад, № залікової книжки 05186 – варіант № 14 (8+6). На титульному листі необхідно вказати номер залікової книжки та номер варіанта контрольної роботи. Перед написанням відповідей необхідно вказати номер завдання та його умови. Відповіді на теоретичні питання повинні бути досить повними, логічними й послідовними, з необхідними поясненнями та висновками. Бажано використовувати сучасні дані України за останні два три роки. Після виконання практичного завдання (задач) обов'язково необхідно зробити чіткий висновок.

Контрольна робота повинна бути написана розбірливим чітким почерком, без виправлень і скорочень. У тексті контрольної роботи повинні бути посилання на використані літературні джерела у квадратних дужках по наведеному списку літератури. Необхідно залишати поля для зауважень викладача, пронумерувати сторінки. Обсяг роботи повинен складати не менше 20-24 сторінок учнівського зошиту або 20 аркушів формату А-4. У кінці роботи наводиться список законодавчих актів і літературних джерел, що використовувались у роботі і вирішені задачі.

Контрольна робота виконується у строки, що встановлені навчальним графіком. При виникненні питань відносно виконання контрольної роботи студенту слід звернутися за консультацією на кафедру до викладача дисципліни «Макроекономіка» або за електронною адресою ecopomy@odeku.edu.ua.

3.2 Варіанти контрольної роботи.

Варіант №1

Тема 1. Макроекономіка : поняття, методи, теорії.

- 1) Національна економіка та її сфери:
  - а) матеріальне і нематеріальне виробництво.
- 2) Предмет, завдання, функції та методи макроекономіки.
  - а) предмет та об'єкт дослідження макроекономіки.
  - б) функції, методи та методологія макроекономічного дослідження.
- 3) Макроекономічні теорії : а) класична, б) кейнсіанська, в) монетарна теорії та інші і їх основні положення.

4) Місце макроекономіки в системі наук та її відмінність від мікроекономіки та економічної теорії.

ЗАДАЧА

Валовий дохід від реалізації продукції підприємства дорівнював 2 млн.грн., витрати – 1,1млн.грн. У бюджет підприємство сплатило 270 тис.грн., податку на прибуток. Яку ставку податку встановлено для підприємства?

ЗАДАЧА

За трудовою угодою заробітна плата дорівнює 2000 грн., але в поточному місяці її збільшили на 15%, а ціни зросли на 10%. Яку реальну заробітну плату отримує працівник в поточному місяці?

Варіант №2

Тема 2. Макроекономічна модель кругообороту ресурсів, продуктів і доходів.

1) Проста і ускладнена модель економічного кругообороту у закритій приватній економіці:

а) схема і характеристика простої моделі кругових потоків у закритій приватній економіці;

б) ускладнена модель грошового кругообороту в приватній закритій економіці.

2) Основні суб'єкти макроекономіки. Модель взаємодії економічних суб'єктів у національній економіці з участю держави;

а) сектор домогосподарств; б) підприємницький сектор;

в) державний сектор; г) іноземний сектор.

3) Модель кругообороту відкритої економіки.

а) політика чистого експорту (імпорту) і їх підрахунки пов'язані з вилученням та ін'єкцією кругових потоків.

ЗАДАЧА

Яку суму повинен повернути через 3 роки банк вкладнику, якщо розмір вкладу становить 12 тис, грн. під 10 % річних за складними і простими процентами?

ЗАДАЧА

Індекс цін в минулому році був 110, а в поточному 121. Визначити темп інфляції в поточному році.

Варіант №3

Тема 3. Макроекономічні показники в системі національних рахунків (СНР).

- 1) Система національних рахунків та її показники. Принципи побудови (СНР).
- 2) Валовий національний продукт (ВНП) та валовий національний дохід:
  - а) Чистий національний продукт (ЧНП) або національний дохід (НД) і його розрахунок; б) Чистий наявний національний дохід (ЧНДн).
- 3) Особистий дохід (ОД).
  - а) Використований дохід (ВД) і його підрахунок.
  - б) Безподатковий дохід (БД) і його підрахунок.

ЗАДАЧА

Населення умовної країни становить 100 млн. осіб, реальний ВВП – 20 млрд. грн.од. За рік реальний ВВП підвищився на 8%, а кількість населення збільшилась у 1,25 раза. Як зміниться показник ВВП на одну особу в поточному році?

ЗАДАЧА

Вкладник поклав у банк 15 тис. грн. і через рік зняв з рахунку 18 тис. грн. За цей час ціни збільшилися на 22%. Визначте: а) номінальну ставку банку; б) реальну ставку банку.

Варіант №4

Тема 4. Валовий внутрішній продукт (ВВП) - як основний показник системи національних рахунків.

- 1) Валовий випуск (ВВ) і його підрахунок. Сутність ВВП і методи його підрахунку. Чистий внутрішній продукт (ЧВП) і його підрахунок.
  - а) Що таке кінцева продукція. ВВП кінцевих продуктів.
    - метод кінцевого використання (за сукупними витратами), - за сумою доходів, отриманих у процесі виробництва товарів і послуг,
    - метод доданої вартості (виробничий метод).
- 2) Номінальний і реальний ВВП.
  - а) Темп зростання (зменшення) ВВП. Дефлятор ВВП.
- 3) ВВП і добробут населення.
  - а) соціально-економічна ефективність (оцінка добробуту націй)
    - показники ВВП на особу.
  - б) Фактори підвищення макроекономічної ефективності.

ЗАДАЧА

Як і на скільки змінилася реальна заробітна плата, якщо номінальна зарплата за рік підвищилась від 320 до 360 грн, а річний рівень інфляції становив 10%?

ЗАДАЧА

У місті зареєстровано 2 тис. безробітних, які мають право на отримання допомоги по безробіттю. Розмір допомоги становить 75% від середньої заробітної плати 350 грн. Середній термін виплати допомоги – 3 місяці. З урахуванням того, що кожний робітник у середньому утримує

одного непрацевдатного, розмір допомоги підвищується на 15%. Визначити, яка сума із фонду зайнятості необхідна для виплати допомоги по безробіттю.

Варіант №5

Тема 5. Сукупний попит та його чинники.

- 1) Сутність і складові сукупного попиту.
  - споживчий попит, - інвестиційний попит,
  - державний попит, - чистий експорт.
  - а) Крива сукупного попиту. Розрахунок сукупного попиту.
  - б) Зміни сукупного попиту під впливом нецінових факторів.
- 2) Цінові і нецінові фактори сукупного попиту.
  - зміни споживчих видатків, - зміни інвестиційних видатків,
  - зміни державних витрат, - зміни видатків на чистий експорт.

ЗАДАЧА

Уряд країни вирішив взяти кредит в іншій країні в розмірі 2 млрд. грош.од. з річною ставкою відсотка 8%. Отриманий кредит інвестується в проекти, які дозволяють щорічно збільшувати ВВП на 500 млн. грош.од. Визначити: а) на яку суму зросте державний борг; б) якою має бути величина щорічних виплат по кредиту; в) через скільки років держава зможе сплатити борг.

ЗАДАЧА

Підрахуйте ВВП і НД за такими даними:

- урядові закупівлі товарів і послуг — 32 млн гр. од.; - заробітна плата — 80 млн гр. од.; - прибуток фірм — 150 млн гр. од.; - інвестиції фірм в устаткування — 70 млн гр. од.; - амортизаційні відрахування — 20 млн гр. од.; - перерахування у Фонд соціального страхування — 25 млн гр. од.; - дохід на грошовий капітал — 25 млн гр. од.; - рентні платежі — 27 млн гр. од.; - експорт — 40 млн гр. од.; - імпорт—10 млн гр. од.; - непрямі податки – 40 млн гр. од.

Варіант №6

Тема 6. Сукупна пропозиція та її чинники.

- 1) Сутність сукупної пропозиції.
  - а) Побудова сукупної пропозиції.
- 2) Модель сукупної пропозиції в залежності від рівня цін і обсягу сукупного виробництва.
  - а) Крива сукупної пропозиції у довгостроковому періоді.
  - б) Крива сукупної пропозиції у короткостроковому періоді.
  - в) Кейнсіанська, класична модель сукупної пропозиції.
- 3) Цінові і нецінові фактори сукупної пропозиції.

- а) Зміни сукупної пропозиції під впливом нецінових факторів.

ЗАДАЧА

З 80 млн. осіб, що мали роботу, було звільнено 0,3 млн. осіб, з 9 млн. осіб безробітних, 0,5 млн. осіб припинили пошук роботи. Визначте: а) кількість зайнятих; б) кількість безробітних та офіційний рівень безробіття.

ЗАДАЧА

Споживання дорівнює 2000 у.о., державні витрати – 250 у.о., амортизація – 100 у.о., інвестиції – 400 у.о., національний дохід – 3050 у.о. Розрахувати: величину сукупного попиту і виявити в якому стані знаходиться національна економіка і які Ви бачите шляхи її стабілізації.

Варіант №7

Тема 7. Макроекономічна рівновага.

1) Взаємодія сукупного попиту та сукупної пропозиції.

а) Рівноважний рівень цін і рівноважний обсяг національного виробництва.

б) Модель зміни макроекономічної рівноваги сукупного попиту та сукупної пропозиції.

2) Наслідки зміни сукупного попиту на різних відрізках.

а) Наслідки падіння сукупного попиту,

б) Наслідки зміни сукупної пропозиції.

ЗАДАЧА

У країні впродовж року у сфері виробництва було зайнято 25 млн. осіб. Ними створено національний дохід у 80 млрд. грн., а норма нагромадження – 9%. Визначте:

а) фонд нагромадження; б) фонд споживання;

в) рівень продуктивності праці.

ЗАДАЧА

Чистий прибуток фірми становив у минулому році 9 млн. грн. Дохід від реалізації - 32 млн. грн., витрати – 20 млн. грн. Яку суму податку на прибуток сплатила фірма. Якою була ставка оподаткування?

Варіант №8

Тема 8. Інфляція: види, причини та соціально – економічні наслідки

1) Сутність та види інфляції за темпами зростання цін:

а) помірна, голопуюча, гіперінфляція та ін.;

б) індекс споживчих цін (ІСЦ) (рівень інфляції), темп інфляції;

в) дефлятор ВВП; г) що таке стагфляція; Крива Філіпса;

2) Причини і наслідки інфляції:

а) – інфляція попиту(модель); - інфляція витрат (пропозиція);

- інфляція грошей; б) - знецінювання заощаджень; - скорочення реальних доходів; - гальмування НТП та ін.;

3) Інфляція і заробітна плата. Антиінфляційна політика держави та методи боротьби з інфляцією:

а) політика дезінфляції; б) основні заходи антиінфляційної політики.

ЗАДАЧА

Підприємство закупило товару на суму 16 млн. грн., реалізувало за 25млн.грн., ПДВ-20%. Визначити суму та рівень валового прибутку (П) з ПДВ і без ПДВ та суму ПДВ.

ЗАДАЧА

На виготовлення виробу підприємство витрачає основних матеріалів на суму 7800грн., допоміжних - 5750грн. Вартість зворотних відходів 558грн. Основна заробітна плата робітників по виготовленню виробу-1500грн.,а додаткова - 780грн. Плановий прибуток складає 40% від собівартості виробу. Обчислити собівартість продукції, прибуток та ціну виробу.

Варіант №9

Тема 9. Безробіття як ознака порушення макроекономічної рівноваги

- 1) Поняття «безробіття», його види: фрикційне, структурне, циклічне та ін.
  - а) непрацездатне населення та економічно активне; - зайняте та безробітне населення;
  - б) рівень безробіття; природний рівень безробіття та причини підвищення стандарту природного безробіття; в) рівень зайнятості;
- 2) Причини появи безробіття в сучасній економіці:
  - а) особливості сучасного безробіття;
- 3) Соціально – економічні наслідки безробіття та політика зайнятості населення.
  - а) Форми зайнятості: часткова, повна зайнятість та ін.;
  - б) закон А. Оукена(крива);

ЗАДАЧА

Населення одного з регіонів України становить 7 млн. осіб. Із них: 2 млн. чол. – діти віком до 16 років, 1,5 млн. чол. - пенсіонери, 0,3 млн. чол. – домогосподарки, 0,2 млн. чол. - студенти, безробітні – 0,5 млн. чол. Розрахувати рівень безробіття.

ЗАДАЧА

Фермер вклав у виробництво 10 тис. грн., одержав після реалізації продукції дохід у 15 тис. грн., а банківський відсоток дорівнює 5%. Визначити ціну землі.

Варіант №10

Тема 10. Взаємозв'язок інфляції і безробіття

- 1) Безробіття та інфляція в макроекономіці, як взаємопов'язані категорії.
  - а) В короткостроковому періоді в умовах зниження ВВП.
- 2) Що таке стагфляція і сламфляція. Крива стагфляції .

- а) Темп інфляції.
  - б) Рівень безробіття. в) Рівень природного безробіття.
- 3) Інфляція та безробіття взаємопов'язані сукупною пропозицією.
- а) Довгострокова крива Філіпса.
  - б) Короткострокові криві Філіпса. в) Формула сучасної кривої Філіпса.

ЗАДАЧА

Необхідно розрахувати приріст номінального ВВП за рахунок зміни цін за умов, що у році, який аналізується, номінальний ВВП складав – 210 млн. грн., реальний ВВП - 165 млн. грн.

ЗАДАЧА

Кількість населення країни становить 200 млн. осіб, з них 48 млн.- діти віком до 16 років, а також особи, які перебувають у спеціальних закладах (психіатричних лікарнях, виправних колоніях тощо), 60 млн. чоловіків з тих чи інших причин вибули із складу робочої сили, 9 млн. 200 тис. – безробітні, 2 млн. осіб – зайняті неповний робочий день. Розрахувати рівень безробіття в цій країні.

Варіант №11

Тема 11. Ринок праці (робочої сили).

- 1) Ринок праці: - неокласична модель зайнятості;
- кейнсіанська модель зайнятості.
- 2) Формування попиту, пропозиції та рівноважної ціни на ринку праці:
  - а) суб'єкти ринку праці; б) попит на працю і його фактори;
  - в) пропозиція праці та її фактори; г) ефект доходу і ефект заміщення;
- 3) Мета державного регулювання зайнятості.
  - а) Методи державного регулювання зайнятості та соціальна політика зайнятості.

ЗАДАЧА

Розрахувати циклічне безробіття, якщо відомо, що в умовній країні кількість робочої сили становить 200 млн. осіб, зайнятих – 120 млн. чол., природна норма безробітних – 6%.

ЗАДАЧА

Фермер вирощує на своїй ділянці землі в середньому 500 тис.т.картоплі на рік. Ціна 1кг.картоплі за рік не змінювалась і становила 0,3 грн. Щорічні витрати на вирощування, збір і реалізацію картоплі оцінюється в 100 тис.грн. Чому дорівнюватиме розмір щорічної ренти?

Варіант №12

Тема 12. Економічне зростання та його показники

- 1) Фактори економічного зростання:
  - а) фактори попиту; б) фактори пропозиції;
  - в) фактори ефективності (розподілу використаних ресурсів).
- 2) Що таке відтворення і три варіанти відтворення: (просте, розширене, звужене). Типи економічного зростання. Крива виробничих можливостей:
  - екстенсивне, інтенсивне і змішане економічне зростання;
  - а) значення та недоліки економічного зростання ;
- 3) Нагромадження капіталу як основне джерело економічного зростання;
  - а) роль заощаджень та інвестицій у процесі економічного розвитку;
  - б) споживання, заощадження, інвестиції; - функція споживання від доходу, - функція заощадження; - функція інвестицій (валові, чисті).

ЗАДАЧА

У 2009 р. індекс споживчих цін становив 147,1 %, а в 2010р. - 164,3 %. Обчислити темп інфляції.

ЗАДАЧА

ВВП становить 480 у.о.; обсяг валових інвестицій – 80 у.о.; обсяг чистих інвестицій - 30 у.о.; обсяг споживання домашніх господарств - 300 у.о.; державні витрати - 96 у.о. Визначити : ЧВП, чистий експорт.

Варіант №13

Тема 13. Економічні (циклічні) коливання в економіці

- 1) Циклічні коливання і їх види за тривалістю:
  - а) довгі, середні, короткі цикли;
  - б) причини циклічного розвитку економіки;
- 2) Економічний цикл і його фази
  - а) криза, депресія, поживлення, піднесення;
  - б) особливості походження теорії «довгих хвиль» М.Кондратьєва;
  - в) схема сучасного ділового циклу
- 3) Економічна криза на Україні.
  - а) державне антициклічне регулювання.

ЗАДАЧА

Згідно з прогнозами державної служби зайнятості фрикційне безробіття у поточному році повинно було становити 2%, а структурне – 3%. Фактично ж офіційно зареєструвались протягом року 8 млн. безробітних при загальній кількості 40 млн. чол. економічно активного населення. Розрахувати рівень природного та циклічного безробіття. Що могло викликати відхилення фактичного безробіття від природного?

ЗАДАЧА

Підприємство отримало минулого року валовий прибуток у розмірі 200 тис.грн. і сплатило податок на прибуток за ставкою 30%. Чому дорівнює сума податку на прибуток?

Варіант №14

Тема 14. Бюджетна - податкова система та фіскальна політика держави.

- 1) Податки, їх сутність і функції. Класифікація податків;
  - а) за рівнем стягнення; б) за способом стягнення;
  - в) за економічним змістом;
- 2) Суб'єкти та об'єкти оподаткування:
  - а) податкова ставка та її види; б) податкові пільги та їх види;
- 3) Державний бюджет. Бюджетний дефіцит і державний борг.
  - а) Принципи оподаткування. Крива Лаффера.
- 4) Фіскальна політика та її інструменти.
  - а) Податкова система України згідно із законом України «Про систему оподаткування».

ЗАДАЧА

Обчисліть номінальний ВВП у поточному році, якщо в базовому році реальний ВВП становив 150 млн. грн. од., у поточному році він зріс на 2 %, водночас ціни за цей період підвищились на 5 %.

ЗАДАЧА

Загальна сума поточних депозитів у комерційному банку становила 100 000 грн, його резерви – 37000грн, а норма обов'язкових банківських резервів – 25%. Чому дорівнюють розміри нових позик, які за цих умов може надати комерційний банк і банківська система в цілому?

Варіант №15

Тема 15. Грошово - кредитна та монетарна політика держави.

- 1) Грошовий обіг та грошова маса і її вимір. Зміна пропозиції грошей, її вплив на рівень ділової активності.
  - а) закон грошового обігу,
- 2) Грошово- кредитне регулювання. Центральний банк та його функції. Монетарна політика Центрального банку та її інструменти.
  - а) грошові агрегати, б) грошовий мультиплікатор.
- 3) Макроекономічна політика України: проблеми і перспективи.

ЗАДАЧА

Розрахуйте темп інфляції для поточного року за таких умов: у попередньому році номінальний ВВП становив 155 млрд. грн., реальний ВВП-118 млрд. грн; у поточному році очікується одержати номінальний ВВП 190 млрд. грн. при індексі цін ВВП 152%.

ЗАДАЧА

Банківські депозити збільшилися на 200 млн. грн. Норма банківських резервів на цей період становила 20%. На скільки може зрости пропозиція грошей?

4.Організація контролю знань та вмінь

При самостійному вивченні дисципліни «Макроекономіка» контроль здійснюється за допомогою системи контролюючих заходів, яка складається з поточного та підсумкового контролю. Поточний контроль здійснюється на протязі всього навчального курсу за формами: перевірка контрольної роботи, перевірка знань та вмінь студента під час аудиторних занять протягом заліково-екзаменаційної сесії шляхом контролюючих заходів (модулі) на практичних заняттях.

Підсумковий контроль здійснюється під час іспиту. Термін проведення контролюючих заходів – згідно графіка заочної форми навчання.

Кожний варіант контрольної роботи містить 3 теоретичних питання та 2 задачі, максимальна кількість балів за одне питання – 6 балів (тобто за контрольну роботу студент може отримати максимально – 30 балів).

Оцінюється виконання завдання контрольної роботи таким чином:

- **30** балів (**зараховано**) „відмінно” - бездоганна вичерпна відповідь на всі завдання;

- **20** балів (**зараховано із зауваженням**) „добре” - надані відповіді на всі завдання є правильними, але не є повними;

- **15** балів (**зараховано із доопрацюванням**) „задовільно” - надані відповіді на два завдання є правильними, але не є повними, не правильно вирішені задачі; доопрацювати і надати знову на перевірку до іспиту;

- **менш 15** балів (**не зараховано**) „незадовільно” – надані відповіді лише на одне з трьох завдань або відповіді на поставлені питання є помилковими (не повними), не вирішені задачі.

Студенти, які виконали контрольну роботу та отримали за результатами перевірки менше ніж 15 балів(< 50%) не мають допуску до іспиту з дисципліни і повинні виконати інший варіант контрольної роботи або виправити помилки попереднього варіанту та отримати відповідну кількість балів для допуску до іспиту.

Протягом заліково-екзаменаційної сесії проводиться перевірка знань студентів під час практичних занять. Аудиторна контрольна робота складається з десяти тестових завдань та двох задач і оцінюється таким чином:

30 балів – „відмінно”; **25** балів - „добре”; **15** балів -”задовільно” (50%) - допуск до іспиту; **менше 8** балів -”незадовільно” (< 50%) - не мають допуску до іспиту з дисципліни і повинні виконати інший варіант контрольної роботи та отримати відповідну кількість балів для допуску до іспиту.

Допуск до іспиту складається з аудиторної та міжсесійної контрольних робіт.

Іспит з дисципліни складається по білетам в якому два теоретичних питання і дві задачі.

Накопичена підсумкова оцінка розраховується таким чином:

$$ПО = 0,5 ОПК + 0,25 (ОЗЕ + ОМ), \text{ де}$$

ОПК – кількісна оцінка (у відсотках від максимально можливої) за іспит.

ОЗЕ - кількісна оцінка (у відсотках від максимально можливої) за виконання аудиторної контрольної роботи;

ОМ - кількісна оцінка (у відсотках від максимально можливої) за міжсесійну контрольну роботу.

Базові нормативні знання і вміння є такими :

1. Предмет, об'єкт, функції та методи макроекономіки.
2. Основні суб'єкти макроекономіки. а) сектор домогосподарств; б) підприємницький сектор; в) державний сектор; г) іноземний сектор.
3. Система національних рахунків та її показники.
4. Сутність ВВП і методи його підрахунку.
5. Сутність і складові сукупного попиту.
6. Сутність сукупної пропозиції.
7. Взаємодія сукупного попиту та сукупної пропозиції.
8. Сутність та види інфляції. Інфляція і заробітна плата.
9. Поняття «безробіття» та його види: фрикційне, структурне, циклічне ін.
10. Безробіття та інфляція в макроекономіці, як взаємопов'язані категорії.
11. Формування попиту, пропозиції та рівноважної ціни на ринку праці.
12. Економічне зростання : його фактори і типи.
13. Економічний цикл і його фази.
14. Податки, їх сутність і функції. Класифікація податків.
15. Грошово - кредитна та монетарна політика держави.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійної роботи студентів і виконання
контрольної роботи з дисципліни
«МАКРОЕКОНОМІКА»
для студентів заочної форми навчання
Напрямок підготовки - 6.030601 «Менеджмент»

Укладач: стар. викладач Плетос С.В.

Підп. до друку

Формат

Папір

Умовн. друк. арк

Тираж

Зам. №

Надруковано з готового оригінал-макету

Одеський державний екологічний університет
65016, м. Одеса, вул. Львівська, 15

